

Sovyetler Birliği'nin Afganistan Müdahalesi: Türkiye'de Ulusaşırı Dayanışma ve Savaş Gönüllülüğü

Fuat AKSU*

Ahmet Yusuf ÖZDEMİR**

Geliş tarihi: 04/06/2021

Kabul tarihi: 26/07/2021

Atf: zdemir, A., Aksu, F., ‘‘Sovyetler Birliği'nin Afganistan Müdahalesi: Türkiye'de Ulusaşırı Dayanışma ve Savaş Gönüllülüğü’’, Ortadoğu Etütleri, 13-3 (2021): 363-394

DOI: 10.47932/ortetut.947734

z: Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a yönelik müdahalesi, Soğuk Savaş döneminin bölgesel ve küresel politik etkileri açısından en önemli krizlerinden birisidir. On yıl süre ile devam eden çatışma yalnızca savaşın tarafları üzerinde değil daha geniş anlamda ulusaşırı dayanışma ağının oluşmasına etki etmiş ve toplumsal bir hafızanın zeminini de hazırlamıştır. Bu durum, kendisini gerek yazılı basında gelişmelerin takibi ve edebi metinlerin üretimi gerekse de fiziki olarak bireylerin savaşa gönüllü olarak katılmaları şeklinde göstermiştir. Bu süre zarfında coğrafyaya seyahat eden ve savaşın bitimini takip eden süreçte bölgeyi kendi faaliyetleri için merkez edinen terör örgütlerinin ortaya çıkması bu dönemde gerçekleşen katılımların önemli lde güvenlik perspektifinden incelenmesi sonucunu doğurmuştur. Mevcut literatürün Arapça konuşan ülkelerden Afganistan'a gerçekleşen seferberliğe odaklanmasına karşın Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesinin farklı ülkelerde nasıl yankı uyandırdığı üzerine yapılacak bir inceleme, olgunun bütüncül bir şekilde anlaşılmasına da imkn sağlayacaktır. Bu bilgiler işığında, çalışmada Türkiye'de krizin meydana getirdiği etkilerden hareketle özellikle dönemin İslamcı dergi ve gazetelerinde oluşan ulusaşırı dayanışma olgusu ve bunun bir uzantısı olarak savaş gönüllülüğü analiz edilecektir. Gönüllülerin savaşa dair kaleme aldıkları eserlerin de incelenmeye dâhil edilmesi kurgulanan ideal ile karşılaşılan gerçeklik arasında ortaya çıkan karşıtlığa dikkat çekmesi açısından önemli bir husustur.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler Birliği, Afganistan, Yabancı Savaşlar, Ulusaşırı Savaş Gönüllülüğü, Ulusaşırı Dayanışma.

* Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi-TR, fuataksu@tfpcrisis.org, ORCID: 0000-0002-3693-6666

** Doktora Adayı, Yıldız Teknik Üniversitesi-TR, a.yusufozdemir@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8281-9009

Soviet Intervention in Afghanistan: Transitional Solidarity and War Volunteering in Turkey

Fuat AKSU*

Ahmet Yusuf ÖZDEMİR**

Received: 04/06/2021

Accepted: 26/07/2021

Citation: Özdemir, A., Aksu, F., “Soviet Intervention in Afghanistan: Transitional Solidarity and War Volunteering in Turkey”, *Middle Eastern Studies*, 13-3 (2021): 363-394

DOI: 10.47932/ortetut.947734

Abstract: The Soviet Union’s intervention in Afghanistan is one of the most significant crises of the Cold War period in terms of its political impacts at the regional and global level. The decade-long conflict not only affected the warring parties, but also created a broader transnational solidarity network, and laid the groundwork for social memory. This situation manifested itself in the form of following the developments from the print media and producing literary texts, as well as the voluntary participation of individuals in the war. During this period, the emergence of terrorist organizations that travelled to the region and turned the arena into a center for their activities following the end of the war, intensified concerns over security to a great extent. Although current literature focuses on the mobilization among Arabic-speaking countries, an examination of how the Soviet intervention in Afghanistan resonated in other countries shall provide a holistic understanding of the phenomenon. In light of this, this study analyses the transnational solidarity phenomenon that emerged especially in Islamic magazines and newspapers of the period, and war volunteering as an extension thereof, based on the effects of the crisis in Turkey. Including the works written by war volunteers in the analysis is important in terms of drawing attention to the contrast between the fictionalized ideal and the reality encountered.

Keywords: Soviet Union, Afghanistan, Foreign Fighters, Transnational War Volunteering, Transnational Solidarity.

* Assoc. Prof, Yıldız Technical University-TR, fuataksu@tfpcrises.org, ORCID: 0000-0002-3693-6666

** PhD Candidate, Yıldız Technical University-TR, a.yusufozdemir@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8281-9009

تدخل الاتحاد السوفيتي في أفغانستان: التضامن والتطوع للقتال العابر للحدود في تركيا

أحمد يوسف أوزدمير**

فؤاد أكسو*

تاريخ القبول: 2021/07/26

تاريخ الاستلام: 2021/06/04

اقتباس: أوزدمير، أ.، أكسو، ف.، "تدخل الاتحاد السوفيتي في أفغانستان: التضامن والتطوع للقتال العابر للحدود في تركيا"، دراسات الشرق الأوسط، 394-363 (2021): 3-13

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut.947734

الملخص

يعتبر تدخل الاتحاد السوفيتي في أفغانستان من أهم أزمات فترة الحرب الباردة من حيث آثارها السياسية الإقليمية والعالمية. لم يؤثر الصراع الذي استمر لمدة عشر سنوات على أطراف الحرب فحسب، بل أثر أيضًا على تشكيل شبكة من التضامن العابر للأوطان على نطاق واسع ووضع الأساس لذاكرة اجتماعية. تجلّى هذا الوضع في متابعة التطورات في الإعلام المطبوع وإنتاج النصوص الأدبية، وكذلك في المشاركة التطوعية الفعلية للأفراد في الحرب. أن ظهور التنظيمات الإرهابية التي سافرت إلى تلك الجغرافيا خلال هذه الفترة وجعلت المنطقة مركزًا لأنشطتها في العملية التي أعقبت انتهاء الحرب، أدت إلى دراسة المشاركات التي حدثت في هذه الفترة بدرجة مهمة من منظور أمني. على الرغم من أن الأدبيات الحالية تركز على التعبئة من البلدان الناطقة باللغة العربية إلى أفغانستان، فإن تحليل كيفية تأثير تدخل الاتحاد السوفيتي في أفغانستان في بلدان مختلفة سيسمح أيضًا بفهم شامل للظاهرة. في ضوء هذه المعلومات، واستنادًا إلى آثار الأزمة في تركيا، ستحل هذه الدراسة ظاهرة التضامن العابر للحدود خصوصًا في المجالات والصحف الإسلامية في تلك الفترة والتطوع الحربي كامتداد لذلك. يعتبر تضمين الأعمال التي كتبها المتطوعون عن الحرب في التحليل مسألة مهمة من حيث لفت الانتباه إلى التناقض بين المثالية التي تم تخيلها والواقع الذي تمت مواجهته.

الكلمات المفتاحية: الاتحاد السوفيتي، أفغانستان، المقاتلون الأجانب، للقتال العابر للحدود، التضامن العابر للحدود

* أستاذ مشارك، جامعة بلديز التقنية - تركيا، fuataksu@tfpcrisis.org، رقم الأوركيد: 0000-0002-3693-6666

** طالب دكتوراه، جامعة بلديز التقنية - تركيا، a.yusufozdemir@gmail.com، رقم الأوركيد: 0000-0001-8281-9009

Giriş

Yabancı Savaşçılar kavramı yirmi birinci yüzyılın ilk yirmi yılının en tartışmalı uluslararası güvenlik konularından birisidir. Yabancı savaşçılık kavramı “iç çatışma sırasında isyanlara katılan, çatışma devletlerinin vatandaşı olmayanlar” şeklinde genel bir tanıma sahiptir¹. Kavramın içerisinde barındırdığı, yabancı nasıl tanımlanır veya savaşçı olarak adlandırılan herkes fiili çatışmaya katılmakta mıdır benzeri sorunsallar, konunun farklı bir bakış açısı ile incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Olguyu on sekizinci yüzyıldan başlayarak modern savaş tarihinde de izini sürmenin mümkün olduğu gönüllülük (*volunteering*) kavramı çerçevesinde incelemek, tartışmaya sosyal bilimsel bir zemin kazandırması açısından önemli imkânlar sunacaktır.² Bireylerin vatandaşı oldukları devletlerin resmi ordularına gönüllü askere yazılmaları (*enlistment/recruitment*), kolonyal imparatorlukların gönüllü katılım sağladıkları yabancı lejyonları veya para karşılığı işe alınma şekli ile hizmet veren paralı askerler (*mercenaries*) gönüllülüğün farklı katmanlarını oluşturmaktadır. Bu açıdan yabancı savaşçılar olarak anılagelen seferberliğin ulusaşırı yapısına vurgu yapan “ulusaşırı savaş gönüllülüğü” ifadesinin tercih edilmesi sürecin dinamiklerinin anlamlandırılabilmesi açısından önem arz etmektedir.³ Ulusaşırı bakış açısı sayesinde, konunun bireysel bir karar alma mekanizmasının ötesinde toplumsal bir dayanışma zeminine sahip olması da vurgulanmış olacaktır.⁴

Uluslararası savaş gönüllülüğünün modern anlatısı içerisinde tarihsel gelişim sürecinin izlerini arayan pek çok çalışma, Aralık 1979’da başlayan ve on yıl süren Sovyetler Birliği’nin Afganistan’a müdahalesini başlangıç noktası olarak almaktadır.⁵ Afganistan Savaşı’nı o zamana kadarki savaşlardan ayıran iki temel özellik bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere Soğuk Savaş döneminin Sovyetler Birliği karşıtı devletlerinin Afganistan müdahalesine odaklanması ve yerel direniş gruplarına

- 1 David Malet, *Foreign Fighters: Transnational Identity in Civil Conflicts* (Oxford: Oxford University Press, 2013), 9;
- 2 Christine G. Krüger and Sonja Levsen (eds.), *War Volunteering in Modern Times From the French Revolution to the Second World War*, (London: Palgrave Macmillian, 2010); Nir Arielli and Bruce Collins (eds.), *Transnational Soldiers Foreign Military Enlistment in The Modern Era*, (London: Palgrave Macmillian, 2013).
- 3 Enrico Acciai, *Garibaldi’s Radical Legacy: Traditions of War Volunteering in Southern Europe (1861–1945)*, çev. Victoria Weavil, (New York and London: Routledge, 2021); Nir Arielli, *From Byron to bin Laden: A History of Foreign War Volunteers*, (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2017).
- 4 Darryl Li, *The Universal Enemy: Jihad, Empire, and the Challenge of Solidarity*, (Stanford, California: Stanford University Press, 2020), 9
- 5 Mohammad-Mahmoud Mohamedou, *A Theory of ISIS: Political Violence and the Transformation of the Global Order*, (London: Pluto Press, 2017), 28.

destek olmasıdır. İkinci olarak, Afganistan'daki savaşa büyük çoğunluğu Arap ülkelerinden olmak üzere sayıları 8.000 ila 20.000 arasında değişen gönüllünün katılması, o döneme kadar gözlenen seferberlikler arasında dini söyleme sahip gönüllülüğün ilk örneği olması açısından önemli bir kırılmayı temsil etmektedir.⁶ On yıllık süre içerisinde Pakistan, Bangladeş, Endonezya, Filipinler, Somali ve Türkiye gibi farklı ülkelerden Afganistan'a seyahat eden kişiler olsa da gönüllülerin önemli bir bölümünün Arapça konuşan ülkelerin vatandaşları olmaları, mevcut yazında gönüllülerin ayırım yapılmaksızın "Arap Afganlar" olarak nitelendirilmesi sorununu beraberinde getirmiştir.⁷ Çok az sayıda çalışma Arap ülkeleri dışından Afganistan Savaşı'na katılan savaşçıların anlatısına odaklanmaktadır. Bu durum Arap ülkeleri ve Arapça merkezli bir yazının ortaya çıkmasına yol açtığı oranda Fas'tan Suudi Arabistan'a 22 farklı Arap ülkesinden gelenleri savaşa iten veya çeken dinamiklerin tek bir söylem altında birleştirilmesine de sebebiyet vermektedir.

Bu çalışmada söz konusu gönüllü hareketliliğine Türkiye'den katılan kişilerin durumu irdelenecektir. Çalışmanın kapsamını oluşturan gönüllü hareketliliğinin illegal yapısı, direniş gruplarının kendilerine katılan gönüllülerin sayılarına ilişkin herhangi bir yayında bulunmuyor oluşları ve katılanlar arasında anılarını kaleme alanların sınırlı sayıda oluşu, Türkiye'den tam olarak kaç kişinin bu zaman diliminde Afganistan'a savaşmak amacıyla seyahat ettiğine ilişkin kesin bir sonuca ulaşılmamasını zorlaştırmaktadır. Bu durumun benzer örneklerine diğer ülkelerden Afganistan'da savaşmak için katılanlara ilişkin kaleme alınan çalışmalarda da rastlamak mümkündür. Savaşın bitmesinin ardından geçen yaklaşık otuz yılın ardından dahi Afganistan'a katılan gönüllülerin sayısı üzerinde konu üzerinde çalışan araştırmacılar net bir rakam vermekte zorlanmakta ve çoğu anlatı savaş devam ederken orada bulunan gazetecilerin veya daha sonrasında gönüllülerin kaleme aldıkları anılarında yazdıkları öznel bilgi olmanın ötesine geçememektedir. Ek olarak, konunun geçmiş bir savaşa katılıma dair yapısının saha araştırması yapmayı zorlaştırmasının ötesinde olası görüşme imkânı sağlanacak sınırlı sayıda gönüllünün bütün bir hareketliliğin ne kadarını temsil edeceği sorusu mevcuttur. Savaşın üzerinden geçen otuz yıla yakın sürede gönüllülerin terör örgütlerinin kurulduğu bir savaş olarak anılacak olan bir savaş boyunca

6 Sovyet işgali döneminde Afganistan'a giden gönüllüler üzerine yaptığı çalışmada konu hakkında yazılan bütün çalışmaları analiz eden Thomas Hegghammer bu sayının yedi bini Arap olmak üzere on bin civarında olduğu tahmininde bulunmaktadır. "Online Appendix 1 to The Caravan: Abdallah Azzam and the Rise of Global Jihad", <https://azzambooknet.files.wordpress.com/2020/02/online-appendix-1.pdf> Son Erişim: 11 Haziran 2021.

7 Leah Farrall, "Revisiting Al-Qaida's Foundation and Early History", *Perspectives on Terrorism*, 11, no. 6 (2017): 29, 17-37.

yaşadıkları anılarını değişen politik konjonktür ile revize etme imkanları, önemli bir metodolojik sorunsal beraberinde getirmektedir.

Bu bilgiler dikkat alınarak bu çalışmanın soruları şu şekilde sıralanabilir: Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi Türkiye'de nasıl algılanmıştır? Bu bağlamda Türkiye'de ortaya çıkan ulusaşırı dayanışmanın toplumsal ve siyasal katmanları nelerdir? Bu süre zarfında Türkiye'de gelişen savaş gönüllülüğünün dinamikleri nelerdir? Bu bağlamda çalışmanın temel argümanları ise şu şekildedir. Sovyetler Birliği'nin müdahalesi ve Afgan direnişini destekleyen farklı ve rakip söylemler kamuoyunda mevcudiyetini sürdürmüştür. Kriz, sağ ve sol akımlar tarafından yakından takip edilirken dönemin siyasi partilerinin de gündem maddesi olmaya devam etmiştir. Savaş gönüllülüğünün gelişiminde dini bir söyleme sahip olması etkili olmuştur. Çalışmada, süreç takibi ve söylem analizi yöntemleri kullanılacak olup anı kitapları, çeşitli gruplara ait gazete ve dergiler, resmi yetkililer ve siyasi parti üyelerinin söylemlerinden oluşan birincil ve ikincil kaynaklardan faydalanılacaktır. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesini ulusaşırı dayanışma ve savaş gönüllülüğü bağlamında inceleyen çalışmalar arasında Türkiye örneğini inceleyen ilk örnek olması açısından bu çalışma, mevcut literatüre katkı sunma iddiasındadır. Yabancı savaşçılık konusunu bireysel ve ideolojik bir karar olarak büyük ölçüde güvenlik perspektifinden inceleyen mevcut literatürden ayrılan bu çalışma, sürecin aynı zamanda toplumsal bir zemini de olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a yönelik müdahalesinin Türkiye'de nasıl algılandığına ve gönüllülük olgusunun nasıl zemin kazandığına dair analitik bir yaklaşım benimsenecektir.

I. Sovyetler Afganistan'da

Afganistan'daki Sovyet varlığını ve İslamcı direniş hareketliliğinin izini 1950'li yılların sonuna kadar sürmek mümkündür. Öyle ki İslami eğitim almak için Mısır'a giden grupların burada Arap dünyasının en organize örgütlerinden Müslüman Kardeşler ile kurdukları irtibat, bu grubun yapılanma modelinin Afganistan pratiğine uygulanması ile sonuçlanmıştır.⁸ Yine bu dönemden itibaren Afganistanlı olmayan İslamcı düşünürlerden Seyyid Kutup ve Mevdu'di'nin eserlerinin tercüme faaliyetlerinde artış gözlenmiştir. Mısır ve Pakistan gibi diğer ülke örnekleriyle benzer şekilde Afganistan'daki İslamcı gruplar da öncelikle üniversite gençliği arasında yaygınlaşmıştır.⁹

8 Olivier Roy, *Afganistan'da Direniş ve İslam*, (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1990), 120.

9 Age., 121-122.

Özellikle 17 Temmuz 1973 tarihinde Muhammed Davud'un gerçekleştirdiği hükümet darbesi, ülkedeki krallık yönetimine son vererek cumhuriyetin ilanı ile sonuçlanmıştır. Halk ve Perçem olarak ikiye ayrılan Afganistan'daki iki ana Marksist hareketten Perçem grubunun desteğini de arkasına alan Davud yönetimine karşı İşlamcı hareket, 1975 yılının temmuz ayında silahlı bir ayaklanma girişiminde bulunmuş ancak başarısız olmuştur.¹⁰ Bunun en temel nedeni, yapılanmanın halk desteğinden yoksun olmasıdır. Sovyetler Birliği'ne karşı girişilecek olan direniş hareketinin önde gelen isimleri olan Burhaneddin Rabbani, Ahmed şah Mesud, Glbeddin Hikmetyar, Sibgatullah Müceddidi ile Abdulresul Sayyaf 1975 ayaklanmasının da başrolünde yer alan aktörlerdir. Bu tarihten itibaren Pakistan'a sığıman İşlamcı gruplar, Pakistan Devleti tarafından Afganistan yönetimine karşı desteklenmişlerdir.¹¹

1978 yılına gelindiğinde Davud yönetiminin Sovyetler Birliği'nden giderek uzaklaşan politikaları, Sovyetler Birliği ve Afganistan içerisindeki destekçilerini harekete geçmeye zorlamıştır. Halk ve Perçem grubunu Afganistan Demokratik Halk Partisi altında yeniden bir araya getiren bu durum, 27 Nisan 1978 tarihinde gerçekleşen darbe ve Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'nin ilanı ile neticelenmiştir.¹² Halk grubundan Nur Muhammed Taraki ve Hafizullah Amin yeni hkmetin Cumhurbaşkanı ve Dışışleri Bakanı olurken Perçem fraksiyonundan Babrak Karmal ise Başbakan Yardımcılığı görevine getirilmiştir.¹³ Her ne kadar bu yönetim değişikliği erken dönemde şehirlerin dışındaki yerel halk bazında herhangi bir tepkiye neden olmasa da takip eden süreçte yeterli insan gücü olmadan ve şiddet uygulayarak başta toprak reformu olmak üzere belirli uygulamaları dayatma çabaları toplumsal bir muhalefetin doğmasına neden olmuştur. rgtl bir ayaklanmadan ziyade yerel grupların silahlı muhalefeti hâlinde gerçekleşen isyan dalgası, kısa sürede kontrol edilemez bir hl almıştır. Sovyetler Birliği'nin ilk andan itibaren siyasi, ekonomik ve teknik desteğine rağmen özellikle Taraki ve Amin arasında yaşanan iktidar mücadelesi hkmetin önemli lde zayıflamasına sebebiyet vermiştir. Amin'in kısa bir süre sonra Taraki'ye yönelik bir hükümet içi darbe gerçekleştirerek yönetimi ele geçirmesi ve uzun yıllardır ideolojik rakibi olarak gördüğü Perçem grubuna yönelik hapis ve idamlarla giriştiği sindirme politikası, ülke çapında devam eden ayaklanmalarla birlikte komünist hkmetin devrilme aşamasına gelmesine neden olmuştur.¹⁴ 1970'ler boyunca

10 Gilles Dorronsoro, *Revolution Unending: Afghanistan, 1979 to the Present*, (New York: Columbia University Press, 2005), 74.

11 Age, 82.

12 Age, 84-85.

13 Age, 88-90.

14 Amin Saikal, A. G. Ravan Farhadi and Kirill Nourzhanov, *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*, (London: I.B. Tauris, 2004), 192-93.

Afrika (Angola, Mozambik, Etiyopya), Asya (Laos, Vietnam, Kamboçya) ve Güney Amerika'da (Şili, El Salvador, Arjantin) yükselişte olan Komünist hareketin Afganistan'da yenilgiye uğramasını önlemek adına Aralık 1979'da Sovyetler Birliği ordusu ülkeye müdahale ederek 10 yıl sürecek olan savaşın ilk adımını atmıştır.¹⁵

Gilles Doronsoro'nun da dikkat çektiği üzere, Nisan 1978 darbesinden Aralık 1979'daki Sovyetler Birliği müdahalesine kadar geçen sürede ayaklanma politik, ideolojik veya dini bir hüviyete sahip olmaktan uzak popüler bir isyan dalgası olmayı sürdürmüştür. 1975'ten itibaren Pakistan'da konuşlanan İslamcı partiler bu halk hareketini eylemler devam ederken denetim altına almaya çalışmışlar ve ortaya çok parçalı bir direniş grubu çıkmıştır.¹⁶ Bu grupları farklı kategorilere ayıran araştırmacılar olsa da temelde yedi Sünni ve beş Şii örgüt oluşmuştur.¹⁷ Sünni grupların bazılarının İran'da irtibat büroları olmasına rağmen finansal ve lojistik destek merkezleri Pakistan olurken Şii örgütler İran ile yakın ilişki içerisinde olmuştur.¹⁸

Savaşın beraberinde getirdiği uluslararası krizin boyutlarının ve etkilerinin analizi bu çalışmanın sınırlarını aşsa da dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus, Sovyetler Birliği'nin yayılcı politikasının alışık olmadığı bir şekilde, örneğin 1968'de Prag'da yaşanan askerî müdahale gibi, kendi etki alanında olmayan bir devlete asker sevkıyatı gerçekleştirmesinin uluslararası tepkilere neden olduğudur. Bunların başında Soğuk Savaş'ın diğer süper gücü Amerika Birleşik Devletleri gelirken bölgesel olarak Sovyetler Birliği'nin askerî hamlesini kendisine tehdit olarak gören Çin ve Pakistan da bu müdahalenin başarısız olmasına yönelik politikalar geliştiren önemli aktörlerdir.¹⁹ Kısa süre içerisinde Afganistan, küresel güç mücadelesinin sahası hâline gelmiştir. Büyük güçler arasında yaşanan çatışmaya ilaveten modern savaş tarihinin nadir bir örneği olarak, Afganistan direniş hareketi dini bir hüviyet ile bağdaştırılarak sadece savaşın tarafı olanlarca değil akademi ve siyaset yapıcılar tarafından da “*Cihad*”, muhalif grupların ise “*Mücahit*” olarak tanımlandığı bir çatışma olma özelliği kazanmıştır.²⁰ Bu durum, ülke dışından savaşa destek vermek amacıyla bölgeye seyahat eden gönüllü sayısının yirminci yüzyılın en yoğun katılımlarından birine sahne olması sonucunu da doğurmuştur.

15 Lester W. Grau, “The Soviet–Afghan War: A Superpower Mired in the Mountains”, *The Journal of Slavic Military Studies* 17, no. 1 (2004): 132–3.

16 Dorronsoro, 105.

17 Age, 151.

18 Age, 143

19 A.Z Hilali, “China’s Response to the Soviet Invasion of Afghanistan”, *Central Asian Survey* 20, no. 3 (2001): 399-340.

20 Thomas Hegghammer, “The Rise of Muslim Foreign Fighters Islam and the Globalization of Jihad”, *International Security* 35, no. 2 (2010-2011): 62.

2. İslamcılığın Küresel 80'leri

İslam dini bu ulusaşırı gönüllü seferberliğinin başlıca itici gücü olarak algılanmıştır. Bu durum, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalinden önce herhangi başka bir savaş bölgesine neden benzer bir ulusaşırı akın olmadığı şeklinde kritik bir soruyu da beraberinde getirmektedir. Ulaşım ve iletişim imkânlarının kolaylaşması buna bir cevap olarak verilebilir. Ancak modern gönüllülük tarihi üzerine yapılacak bir incelemede, her dönemde benzer yoğunlukta hareketliliklere sahne olunduğu görülmektedir. Bununla birlikte her ideoloji kendi tarihsel gelişim süreci içerisinde kendine has bir zaman ve döneme sahiptir. Örneğin; Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanan Yunanistan'ın 1821'de başlattığı isyan Avrupa'da Yunanperverlik (Filhelenizm) akımının yaygın bir takipçi kitlesi bulmasına yol açmış, Lord Byron, Victor Hugo ve Shelley gibi dönemin önemli yazarları gerek eserlerinde isyandan bahsetmiş gerekse de fiili olarak savaşa katılım göstermişlerdir.²¹ Benzer bir örnek, İtalyan birleşmesi Risorgimento'nun kahramanı olarak bilinen Giuseppe Garibaldi ve Kırmızı Gömlekliler hareketleri için de verilebilir. Kendisi de Güney Amerika'daki savaşlarda yer alan Garibaldi'nin İtalya'da başlattığı savaşa Alman, Fransız, İspanyol ve İsviçreli gönüllülerin katıldığı bilinmektedir.²² 1936 yılında patlak veren İspanya İç Savaşı'na dâhil olması örneğinde ve 1960'lardan itibaren Almanya'daki ve Japonya'daki grupların Filistin meselesine olan ilgisinde olduğu gibi sol, sosyalist ve anarşist ideolojiler de benzer bir ivmeyi tetiklemiştir.²³ İslamcılık hareketi için ise 1979 tarihi bir milat olarak alınabilir. İran Devrimi, Suriye'deki İslamcı ayaklanma, Kâbe'de yaşanan baskın ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgali aynı yıl içerisinde yaşanan ve etkileri ilerleyen yıllarda da devam edecek olan gelişmeler arasında sayılabilirler. Buna ek olarak, aynı yılın Mart ayında Camp David'de açıklanan Mısır-İsrail Barış Anlaşması'nın Mısır'da yarattığı muhalefet ve iki yıl sonra Enver Sedat'ın dini söyleme sahip silahlı bir grup tarafından gerçekleştirilen bir suikast ile hayatını kaybetmesi, 1979 etkisi olarak da okunabilecek bir diğer kritik gelişmedir. Dolayısıyla solun "Küresel 60'ları"na benzer şekilde 1979'dan başlayarak 80'li yıllar özellikle Arap

21 On dokuzuncu yüzyıl boyunca devam eden Filhelenizm etrafında gelişen gönüllü akımının izlerini 1897 Osmanlı-Yunan savaşına kadar sürmek mümkündür. Esra Özsüer, "19. Yüzyıl Avrupa Romantiklerinin 1821 Mora İsyanı Üzerindeki Siyasi ve Kültürel Etkileri", *Türkiyat*, 26, no. 2 (2016): 325; Gilles Pécout, "Philhellenism in Italy: Political Friendship and the Italian Volunteers in the Mediterranean in the Nineteenth Century", *Journal of Modern Italian Studies*, 9, no. 4 (2004): 406..

22 Gilles Pécout, "The International Armed Volunteers: Pilgrims of a Transnational Risorgimento", *Journal of Modern Italian Studies*, 14, no. 4 (2009): 414-5.

23 Malet, *Foreign Fighters*, 94-95; Tricia Bacon, *Why Terrorist Groups Form International Alliances*, 1st edition, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2018), 90-95.

ülkelerinde şiddeti ve savaşı merkeze alan İslamcılığın uluslararasılaşmasının ilk evresini oluşturmaktadır.

Bu uluslararasılaşma yalnızca dini bir hüviyete sahip olmakla beraber Soğuk Savaş'ın "ruhuna" uygun bir şekilde ideolojik olarak Komünizm karşıtlığını da içinde barındırmaktadır. Afganistan'a seyahat eden gönüllülerin vatandaşı oldukları ülkelerin (özellikle Suriye ve Mısır) gerek hükümetlerinin Sovyetler Birliği ile olan yakın ilişkileri gerekse de sosyalist gruplar ile İslamcı hareketler arasında o zamana kadar yaşanan krizler, bu oluşumların Sovyetlerin Afganistan'ı işgaline karşı seferber olmasında tetikleyici etki yaratmıştır.

Bıraktığı etkiler açısından daha sonraki yıllar için bir kırılma noktası olarak algılansa da Afgan Savaşı'nın Arap dünyasında bir çekim noktası olması savaşın başlamasından yaklaşık beş yıl sonraya, 1984 yılına tekabül etmektedir.²⁴ Bunun iki temel nedeni söz konusudur. İlk olarak, hâlihazırda bölgede sürmekte olan İslamcı ayaklanma mensupları 1980'lerin ortalarına doğru kendi ülkelerinin dışında başka ülkelerle ilgilenmeye başlamışlardır. Örneğin, Suriye'deki Müslüman Kardeşler örgütünün İslamcı ayaklanmasının 1982 yılında bastırılmasının ardından ülkeyi terk eden grup üyelerinin belirli bir kesimi Afganistan'a seyahat etmeyi tercih etmiştir.²⁵ Benzer bir durum, el-Kaide örgütünün Usame Bin Ladin'den sonraki lideri olacak olan Mısır İslami Cihad hareketinin önde gelen üyesi Eymen el-Zevahiri'nin de aralarında bulunduğu Enver Sedat suikastının sanıkları için de söz konusudur. Mısır'daki Hüsnü Mübarek yönetiminin 1984'te serbest bıraktığı bu isimler de Afganistan'ı ve Pakistan'ın sınır şehri Peşaver'i kendilerine sığınak edinmişlerdir.²⁶ Arap ülkelerinin dışında örneğin Endonezya'da da süreç benzer bir şekilde baş göstermiştir.²⁷

Sovyetler Birliği'nin müdahalesinden kaçan binlerce mültecinin sınırı geçerek Pakistan'a sığınmak durumunda kalmaları, çok sayıda sağlık hizmeti veren sivil toplum kuruluşunun bölgeye akın etmesini hızlandırmıştır. Sınır Tanımayan Doktorlar örgütü gibi küresel çapta faaliyet gösteren grupların yanında Mısır, Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi Arap ülkelerinden resmi ve

24 Thomas Hegghammer, *Jihad in Saudi Arabia: Violence and Pan-Islamism Since 1979*, (New York: Cambridge University Press, 2010), 38–39.

25 Dara Conduit, *The Muslim Brotherhood in Syria* (Cambridge University Press, 2019), 145–47.

26 Stephane Lacroix, "Introduction Ayman Al-Zawahiri, Veteran of Jihad," içinde Gilles Kepel ve Jean-Pierre Milelli, (eds.), çev. Pascale Ghazaleh, *Al Qaeda in Its Own Words*, (Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 2009), 154.

27 1980lerin başlarından itibaren Suharto yönetiminin İslamcı gruplara yönelik baskıları Dar'ul İslam örgütünü önce yer altına inmeye zorlamış, daha sonrasında örgütün iki önemli ismi Abdullah Sungkar ve Abu Bakar Ba'asyir, Malezya'ya firar ederek Sovyet işgali döneminde Afganistan ve Pakistan'a seyahat edecek gönüllü ağını organize etmişlerdir. Julie Chernov-Hwang, *Why Terrorists Quit: The Disengagement of Indonesian Jihadists*, (Ithaca: Cornell University Press, 2018), 27–31.

yarı-resmî sendikalar, benzer faaliyetler için erken dönemlerde bölgeye seyahatleri yönlendirmiştir.²⁸

Arap nüfusunun belirli bir kesimi için Afganistan'ın çekim noktası hâline gelmesinin bir diğer nedeni de Filistinli bir akademisyen olan Abdullah Azzam'ın “*Müslüman Topraklarını Savunmak: Bireysel Farzların En Önemlisi*” isimli kitabında Afganistan'da savaşmanın sadece Afgan halkının değil İslam hukukuna göre dünyadaki bütün Müslümanların ferdi görevi olduğuna dair verdiği fetvaların yaygınlık kazanmasıdır.²⁹ Aynı zamanda Afganistan direnişi boyunca karşılaşılan olağanüstü hadiseleri nakletme iddiası ile kaleme aldığı “*Afgan Cihadında Rahman'ın Ayetleri*” isimli eseri de Arapça konuşulan ülkelerde çok sayıda okuyucu kitlesine ulaşmış ve daha sonra pek çok farklı dile de tercüme edilmiştir.³⁰ Azzam, 1981 yılında Pakistan'ın başkenti İslamabad'daki Uluslararası İslam Üniversitesi'nde dersler vermeye başlamıştır. Aynı dönemde Pakistan'daki siyasal ve toplumsal zeminin İslamlaşmasının önemli sacayaklarından birisi olan Ziya'ül Hak yönetiminin dış politikasının bir uzantısı olarak Suudi Arabistan'ın finansmanı ile kurulan üniversite, birkaç yıl içerisinde dünyanın farklı pek çok ülkesinden öğrencinin eğitim aldığı bir kuruma dönüşmüştür. Türkiye de dâhil olmak üzere değişik coğrafyalardan Afganistan Savaşı'nda gönüllü olmak isteyen bireyler, Uluslararası İslam Üniversitesi'nin sağladığı imkânlardan değişik şekillerde faydalanmışlardır.³¹ Bu iki örnek (sağlık ve eğitim kurumları), gönüllülüğün salt savaşa dair bir olgu olmadığını göstermesi açısından da dikkat çekilmesi gereken hususlardır.

3. Türkiye'nin Ulusaşırı Savaş Gönüllüleri Tarihi

1871 Paris Komünü'nden başlayarak Türkiye'den gönüllüler, dünyanın çok farklı coğrafyalarında değişik idealler uğruna yaşanan savaşlarda yer almışlardır.³² İspanya iç savaşı (1936-1939)³³, Arap-İsrail Savaşı (1948)³⁴,

28 Thomas Hegghammer, *The Caravan: Abdallah Azzam and the Rise of Global Jihad*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2020), 160–95.

29 Bkz., Adnan A. Zulfıqar, “Jurisdiction Over Jihad: Islamic Law and the Duty to Fight”, *West Virginia Law Review*, no. 120 c. 1 (2017): 453-456.

30 Bkz., Darryl Li, “Taking the Place of Martyrs: Afghans and Arabs Under the Banner of Islam,” *Arab Studies Journal*, 20, no. 1 (2012): 20-26.

31 Age., 145.

32 “Komün Barikatlarında Türk Fesleri”, soL Haber Portalı, Son Erişim: 9 Mart 2021, <https://haber.sol.org.tr/yazarlar/mehmet-bozkurt/komun-barikatlarinda-turk-fesleri-110369>

33 “İspanya İç Savaşı'nda Savaşan İkinci Türk: Tabii Ki Devrimci!”, *Birgün*, 10 Ocak 2017, Son Erişim: 7 Mart 2021, <https://www.birgun.net/haber/ispanya-ic-savasi-nda-savasan-ikinci-turk-tabii-ki-devrimci-182135>

34 Yaacov Markovitzky, *Machal, Overseas Volunteer in Israel's War of Independence*, (Jerusalem, 2007), Son Erişim: 11 Mayıs 2021, <https://www.mahal-idf-volunteers.org/about/Machal.pdf>

Filistin direnişi (1968-1985)³⁵, Abhaz-Gürcü Savaşı (1992-1993)³⁶, Bosna (1992-1995), Çeçenistan (1994-1996 ve 1999-2009), Etiyopya-Ogaden Ayaklanması (1994-2018), Keşmir (1989-), Tacikistan (1992-1997)³⁷, Irak (2003-2008) ve son olarak Suriye (2012-)³⁸ Türkiye’den gönüllülerin katıldığı savaşlardan birkaçıdır. Bu savaşlarla kıyaslandığında farklı aşamalar ve değişen aktörlere rağmen yaklaşık 40 yıldır Afganistan’da devam eden savaş, bıraktığı etkiler ve toplumsal hafıza açısından ayrı bir yere sahiptir. İlerleyen bölümlerde de inceleneceği üzere, bu durum politik bir etkinin ötesinde, Gilles Pécout’un İtalyan birleşmesine katılan ulusaşırı gönüllüleri tanımlarken kullandığı “halkların diplomasisi”nin Afganistan Savaşı bağlamında Türkiye’ye yansımalarının bir örneğidir.³⁹ Yabancı savaşçılık mefhumunu Bosna Savaşı’ndan hareketle inceleyen Darryl Li’nin de vurguladığı üzere, bu durum aynı zamanda dayanışmanın bir göstergesi olarak da incelenebilir.⁴⁰ Zira bu dönemde Sovyetler Birliği’ne karşı Afganistan etrafında gerçekleşen seferberlik, yalnızca fiziksel olarak bölgeye seyahat ile sınırlı kalmamakta, Türkiye ve Afganistan halkları arasında ortaya çıkan kültürel ve ideolojik alışveriş, yazılan eserler ve yapılan tercümelemlerin de etkisi ile bir ilk olma özelliğini korumaktadır.

4. Türkiye Afganistan İlişkileri

İki ülke arasındaki ilişkilerin tarihi Türk Kurtuluş Savaşı’nın ilk yıllarına dayanmaktadır. Afganistan, Ankara Hükûmeti’ni resmi olarak tanıyan ikinci ülkedir.⁴¹ Kral Emanullah Han, Mustafa Kemal Atatürk’ün reformlarından ve modernleşme siyasetinden önemli ölçüde etkilenmiştir.⁴² İstanbul’un 1924’e kadar Hilafet’in başkenti olması Afganistan toplumunda Türkiye imajının önemli bir parçasını oluşturmaktadır.⁴³ Sovyet işgaline kadar geçen sürede Türkiye, Afganistan’ın kurumsal gelişiminde önemli rol oynamış, hekim ve subay gibi farklı alanlarda uzmanlar Afganistan’a gönderilmiştir.⁴⁴ Buna ek

35 Oktay Duman, *Devrimcilerin Filistin Günlüğü (1968-1975)*, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015); Oktay Duman, *Devrimcilerin Filistin Günlüğü 2 (1976-1985)*, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017).

36 Selçuk Sımsım, *Başka Bir Vatanımız Yok. Abhazya’nın Özgürlük Savaşı (1992 - 1993)*, (İstanbul: Apra Yayıncılık, 2018).

37 Mehmet A. Tekin, *Şehitlerimiz 1. Cilt*, (İstanbul: Selam Gazetesi, 1999).

38 Ayşe Şimşek, *Ahdini Yerine Getiren Epler*, (Konya: Neda Yayınları, 2014).

39 Pécout, “The International armed volunteers...”, : 414.

40 Darryl Li, *The Universal Enemy: Jihad, Empire, and the Challenge of Solidarity*, (Stanford, California: Stanford University Press, 2020), 152-158; Hegghammer, *The caravan*, 493-97.

41 Vinay Kaura, “Turkey Sees Expanding Role in Afghanistan”, *MEI*, Son Erişim: 13 Mart 2021, <https://www.mei.edu/publications/turkey-sees-expanding-role-afghanistan>

42 Faiz Ahmed, *Afghanistan Rising: Islamic Law and Statecraft Between the Ottoman and British Empires*, (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2017), 231.

43 Age, 243-44

44 “Türkiye-Afganistan Siyasi İlişkileri”, Son Erişim: 13 Mart 2021, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afganistan_siyasi-iliskileri.tr.mfa

olarak, 1959 yılında Türkiye Cumhuriyeti ile Afganistan Krallığı arasında kültür anlaşması imzalanmıştır. Antlaşma kapsamında Ankara Radyosu'nda Afganistan'dan Türkiye'ye gelen görevliler tarafından Afganistan'ın resmi dili olan Peştuca yayınlar yapılmıştır. Bu ilişki o tarihlerde farkına varılmasa dahi Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalinin ardından Türkiye'de Afganistan Savaşı'nı yakından takip etmeye çalışan gruplar ile direniş grupları arasında bağların nispeten daha hızlı kurulmasına yol açmıştır.⁴⁵

5. Afganistan Savaşı'nı Türkiye'ye Taşımak

Afganistan müdahalesinin Türkiye'ye yansımaları esas itibarıyla iki farklı veçheden incelenebilir. İlk olarak, devlet politikası açısından bakıldığında Türkiye, NATO üyesi de olması hasebiyle, müdahaleyi erken dönemde kınamış, devlet yetkililerince Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesi gerekliliğine vurgu yapan açıklamalar yapılmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin temkinli bir politika izlediği de ifade edilebilir. Örneğin, işgalin başlamasından iki hafta sonra Türkiye'ye gelen İngiltere Dışişleri Bakanı'nın ziyareti sonrasında açıklamalarda bulunan Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen, *“Görüşmelerde Afganistan meselesi hakkında müşahedelerimizi ortaya koyduk. Bunlar arasında benzerlik tespit ettik. Herhangi bir somut tedbir tartışma konusu olmadı. Yalnız ortak bir temennide bulduk. O da Afganistan'ın bir an önce kendi iradesine kavuşması ve Afgan milletinin kendi kaderini tayin etme hakkını yeniden kazanması temennisidir.”* şeklinde konuşmuştur. Yine bu tarihte Türkiye yeni Afgan hükûmeti ile ilişkilerini dondurmıştır.⁴⁶ Savaşın devam ettiği on yıl boyunca da büyük ölçüde bu politikadan sapıldığı veya Sovyetler Birliği'ne Afganistan işgali dolayısıyla bir karşıtlık gösterildiğini söylemek güçtür. Bu zaman zarfında Türkiye'nin Pakistan ile artan diplomatik ilişkisi, Afganistan'a yönelik olarak özellikle Pakistan'a sığınmak durumunda kalan mülteciler bağlamında gelişmiştir. 1981'deki ilk yurt dışı gezisini Pakistan'a gerçekleştiren Cumhurbaşkanı Kenan Evren bu ziyareti esnasında Afgan mültecilerin kaldığı kampları da ziyaret etmiştir. Bunu takip eden süreçte ise *“Afganistan'dan Pakistan'a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye'ye Kabulü ve İskanına Dair Kanun Tasarısı”* Milli Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilerek sınırlı sayıda mülteci Türkiye'ye kabul edilmiştir.⁴⁷ Benzer şekilde Başbakan Turgut Özal

45 “Türkiye Cumhuriyeti İle Afganistan Kırallığı Arasında Kültür Andlaşması”, *TBMM*, Son Erişim: 7 Mart, 2021, [https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc047/kanuntbmmc04700363.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc047/kanuntbmmc047/kanuntbmmc04700363.pdf)

46 Kubilayhan Erman, “Afganistan'da Sovyet Nüfuzu ve İşgali (Etkiler ve Sonuçları)”, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013), 214–15.

47 Emrullah Öztürk, “Türk Asıllı Afgan Mültecilerinin 12 Eylül Dönemi'nde İskan ve İstihdamı”, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2014), 76–77.

1984 yılında Ziya'ül Hak'ın davetlisi olarak Pakistan'ı ziyareti esnasında Tarbela Afgan mülteci kampında “*yiğit Afgan mücahitleri*” ifadeleri ile başlayan konuşmasında çözümün herhangi bir baskı altında kalmadan kendi kaderini tayini hakkı olduğuna vurgu yapmıştır.⁴⁸

Müdahalenin Türkiye'ye ikinci yansıması ise toplumsal tabanda yaşanmıştır. Afgan Savaşı, gerek sol hareket ama özellikle İslamcı grupların yakından takip ettiği bir vaka hâline gelmiştir. Afganistan'da iki sol grup (Halk ve Perçem) arasında yaşanan çatışma ve iktidar mücadelesinin süreci nasıl zedelediği ve “alınacak dersler” üzerine Devrimci Yol, Birikim, Kurtuluş ve İşçi'nin Sesi⁴⁹ gibi sol yayın organlarında bu konuyu ele alan yazılar yayımlanmıştır. Afganistan'da Nisan 1978'deki yönetim değişikliğini diğer grupların yaşananları devrim olarak nitelendirmelerine kıyasla Devrimci Yol⁵⁰ ve Birikim⁵¹ bu gelişmeleri darbe olarak analiz etmeleri ile ayrılmaktadırlar. Buna ek olarak, Çin'in Rusya'nın Afganistan siyasetini kendisine tehdit olarak görmesinin Türkiye'deki yansımaları Devrimci Halkın Yolu gazetesi gibi çevrelerde de işgalin sert bir dille eleştirilmesine neden olmuştur. Bu ideolojik bir ayrım olarak kalmanın ötesinde sokak gösterilerine de yansımış Devrimci Halkın Yolu üyesi yaklaşık iki yüz kişilik bir grup Sovyetler Birliği'nin İstanbul'daki başkonsolosluğu önünde gerçekleştirdiği eylemde jandarma ile yaşanan çatışmada bir öğrenci hayatını kaybetmiştir.⁵²

Sol gruplarda olduğu gibi İslamcı hareket içerisinde de Afganistan ilk olarak 1978'de yaşanan gelişmelerin ardından dikkatleri üzerine çekmiştir. Afganistan'a İslamcılar tarafından gösterilen ilginin anlaşılabilmesi adına belirli bir tarihlendirme yapılacak olursa Nisan 1978'de Afganistan'da yaşanan gelişmeler ile Türkiye'deki 12 Eylül 1980 askerî darbesine kadar geçen süreçte Afganistan'ın dönemin en önemli konularından birini oluşturduğu görülecektir. Bu tarihe gelene kadar Türkiye'deki İslamcı hareketler açısından önemli olarak görülen dört olaydan söz edilebilir. Bunlardan ilki, Temmuz 1977'de Pakistan'da Ziya'ül Hak liderliğinde Zülfikar Ali Butto'ya karşı gerçekleştirilen askerî darbedir. Butto'nun seküler rejimine karşı ülkenin önde gelen İslamcı gruplarından, Türkiye'de de eserleri yakından takip edilen Mevdudi'nin liderliğindeki Cemaat-i İslami'nin desteğini arkasına alarak gerçekleşen yönetim değişikliği, Türkiye'deki İslamcı hareketler tarafından

48 T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Başbakan Turgut Özal'ın 13 Mayıs 1984 Tarihinde Tarbela Afgan Mülteci Kampında Yaptığı Konuşma,” *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, no. 5 (Mayıs 1984).

49 Emine Engin, *Afganistan Devrimi*, (İşçinin Sesi Yayınları, 1982).

50 “SSCB'nin Afganistan'a Müdahalesi Halkların Kurtuluş Mücadelelerine İndirilen Bir Darbedir”, *Devrimci Yol*, Ocak 1980, 7–8.

51 “Uluslararası Olaylar ve Sorunlar Afganistan”, *Birikim Dergisi*, 56/57 (Ekim-Kasım 1979): 7–11.

52 “Sovyet Sosyal-Emperyalistlerinin Afganistan'ı İşgali Protesto Edildi”, *Devrimci Halkın Yolu*, 20 Ocak 1980.

heyecanla karşılanmıştır.⁵³ Bu olaydan kısa bir süre sonra Türkiye'nin sınır komşusu İran'da Ocak 1978'de sokak eylemleri ile başlayan ve Şubat 1979'da Şah'ın ülkeyi terk etmesiyle sonuçlanan sürecin İslami söyleme sahip dinamikleri, bölgenin diğer İslamcı hareketlerini etkilediği gibi Türkiye'deki hareketlerce de bir fırsat olarak görülmüştür.⁵⁴ Bu durum İslami söylemle kendilerini betimleyen dergilerin yayınlarına da yansımıştır. Tablo 1'den de görüleceği üzere 1978'den itibaren yayınlanan ve yayın ömürleri farklılık gösteren 13 dergide Afganistan olayları ve Sovyetler Birliği'ne karşı başlatılan direnişe özel 374 haberin-yorumun yayınlandığı görülmektedir. Bu tarihlerde Türkiye'de yayınlanan dergilerin kapak resimlerinin ve ana tartışma konularının bu iki olayın etrafında tercih edilmesine ek olarak, düzenlenen sokak eylemlerinin en yaygın sloganlarından birisinin “*Dün Pakistan, Bugün İran, Sıra Bizde Müslüman*” şeklinde olması toplumsal tabanda bu iki gelişmenin yarattığı etkiyi göstermesi açısından dikkat çekici bir örnektir.⁵⁵

Tablo 1. Türkiye’de Yayınlanan “İslami” Dergiler ve Afganistan Olaylarına İlişkin Yayın Sayısı (1979-1989)

Dergi Adı	Yayın Tarihi	Toplam Çıkan Sayı	Sovyet-Afganistan Çatışması (1979-89) Konulu Yayın Sayısı
Şura	1978	41	2
Akıncı Güç	1979	8	6
Hilal	1958-1993	367	12
Yeniden Milli Mücadele	1970-1980	528	54
Mavera	1976-1990	164	64
Tevhid	1978-1979	32	13
İslami Hareket	1978-1980	31	9
Akıncılar	1979-1980	12	9
Hicret	1979-1980	21	9
İktibas	1981-Devam Ediyor	507	90
İslam Aylık Mecmua	1983-1999	178	45
Girişim	1985-1990	60	31
Altınoluk	1986-Devam Ediyor	422	30
Toplam Haber, Yorum Sayısı			374

Tablo <https://katalog.idp.org.tr/> incelenerek tarafımızdan hazırlanmıştır.

53 “Ziya Ül Hak: “Pakistan Şeriat’la İdare Olunacak!”, Şura, no. 27 (17 Temmuz 1978).

54 Z. A. Suleri, “İran Devrimi Batı’nın Yüreğine Allah Korkusunu Yerleştirmiştir”, *Sebil*, 4, no. 175 (11 Mayıs 1979).

55 Ertuğrul Zengin, “Bir Toplumsal Hareket Olarak Akıncılar: Türkiye’de İslamcı Öznenin Kurulumu ve Eylemi”, (Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi, 2017), 227–28.

Öte yandan İslamcı hareketin yayın organlarında bu zaman aralığında sıkça işlenen bir diğer mesele “Hicri 1400” başlığı altında hicri 15. yüzyılın başlangıcıdır. Dünya çapında Müslümanları kapsayıcı bir devletin yokluğundan ve Afganistan da dâhil olmak üzere Müslümanların yaşadıkları ülkelerde (örneğin Filipinler) yaşanan savaşlardan hareketle yeni başlayacak yüzyılın önemli bir milat olduğu inancı, artan oranda uluslararası bakış açısını beraberinde getirmiştir.⁵⁶ Son olarak Afganistan müdahalesi ile eş zamanlı olarak dikkatleri üstüne çeken ve Afganistan’a benzer şekilde İslamcı gruplar tarafından “Cihad” olarak görülen bir diğer çatışma da Suriye’de rejim ile Müslüman Kardeşler arasında yaşanan çatışmalardır. İlk saldırıların Haziran 1979’da başladığı ve Kasım ayında arttığı krizin Türkiye’ye yansması Hicret dergisinin 11 Kasım 1979 tarihli üçüncü sayısının kapağındaki ifade ile “*Suriye İhvan-Müslimiyn’i size sesleniyor: Duyun bizi Nusayri kâfirlere karşı ölüm - kalım savaşı veriyoruz*” şeklinde özetlenecek bir şekilde olmuştur.⁵⁷

12 Eylül darbesine kadar geçen sürede yayın yapan İslamcı hareketin yayın organları⁵⁸ Akıncılar, Akıncı Güç, Şura, Tevhid, Hicret gibi dergi ve gazeteler ve İstanbul Kültür Ocağı bünyesinde çıkartılan İslami Hareket dergisi Afganistan olayına önemli bir yer ayırmışlardır. Benzer yazar kadrolarına sahip bu yayınlarda bu süre zarfında Afganistan Savaşı’nın giderek direniş hâlini alması Sovyetler Birliği’ne karşı yaşanan silahlı mücadele 12 Eylül 1980 sonrası döneme kıyasla daha açık bir biçimde desteklenmiş ve sahiplenmiştir. Bu yayınlarda Afganistan’dan bahsederken sıkça “*cephemiz*” ifadelerini kullanılırken direniş grupları için “*askerlerimiz*” söylemi kullanılmakta ve yaşanan süreç ile özdeşleşilmeye çalışılmaktadır.⁵⁹ Sovyetler Birliği’nin müdahalesine kadar geçen zaman zarfındaki yayınlar incelendiğinde direniş gruplarının liderlerinden Hikmetyar ve Rabbani’nin yazıları ve röportajları Türkçeye tercüme edilerek kamuoyu konu hakkında bilgilendirilmektedir.⁶⁰

1979’un Eylül ayına gelindiğinde Afganistan’a yapılacak yardımın kapsamının salt insani yardımın ötesinde bireysel göçü de ifade ettiği netlik kazanmaya başlamıştır. Hicret gazetesi, Türkiye’den Afganistan’a ilk gönüllü hareketliliğini “*Afganistan’daki şanlı mücadelenin liderlerinin verdiği bilgiye göre, Türkiye Müslümanlarından da 100’e yakın mücahit Afganistan’daki*

56 Yaşar Ömeroğlu, “Hicri 1400’de Adım Adım İslam Dünyası”, İslami Hareket 2, no. 21 (21 Kasım 1979).

57 “‘Bizi Duyunuz, Nusayri Kafirlerine Karşı Ölüm-Kalım Savaşı Veriyoruz!’”, *Hicret*, no.8, (11 Kasım 1979).

58 Bu yayının organlarının büyük ölçüde Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi ve Milli Türk Talebe Birliği ile yakın ilişkide olan Akıncılar Derneği etrafında örgütlendiği söylenebilir.

59 “Afganistan Rusya Değil!”, *Hicret*, no. 1 (17 Eylül 1979): 3.

60 Gülbeddin Hikmetyar, “Müslümanlar Destekleyiniz”, *Akıncı Güç*, no. 1, (10 Haziran 1979); “Rabbani: Kesin Zafer Sonbahar’da,” *Tevhid*, no. 29, (9 Temmuz 1979).

askerlerimizin arasına katılmıştır.” satırlarıyla belirtmektedir.⁶¹ Bahsi geçen yüze yakın kişinin kim olduğu ve hangi yollarla Afganistan'a ulaştıkları net bir şekilde bilinmemekle birlikte bu ibare yaklaşık on yıl kadar daha devam edecek olan Afganistan Savaşı boyunca Türkiye'den Afganistan'a seyahat ederek savaşanların sayılarına dair yapılan nadir açıklamalardandır. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin henüz Afganistan'a müdahale etmeden bu kadar gönüllünün bölgeye ulaşma ihtimali diğer örneklerle kıyaslandığında Türkiye'de Afganistan'a gösterilen ilgi açısından dikkat çekicidir. Bu süre zarfında Afganistan ayrıca sokak eylemleri, yürüyüşler ve boykotlara da konu olmuştur. 24 Kasım 1979 Kayseri'de “*Hicri 1400 ve Afganistanlı Müslümanların Kıyamını Destekleme Yürüyüş ve Mitingi*” düzenlenirken, Erzurum ve Konya'da Afganistan işgalini protesto eden gösteriler organize edilmiştir. 23 Şubat 1980 tarihinde Sovyetler Birliği'nin İstanbul Başkonsolosluğuna yönelik gerçekleştirilen bombalı saldırı İslami Hareket gazetesine gönderilen imzasız mektupta; “*Yiğit Afgan mücahitlerinin savaşını bütün gücümüzle destekliyoruz. Yalnız kaba kuvvetten anlayan Sovyetlere Türkiye cephemizden bombayla cevap verdik.*” sözleriyle üstlenilmiştir.⁶²

Bütün bunlara ek olarak dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus da Afganistan'da savaşın sona yaklaştığına dair olan güçlü kanıdır. Haber kaynaklarından yapılan aktarımlarda Afganistan'da Taraki rejimine karşı Amin'in gerçekleştirdiği hükümet içi darbenin “*Müslüman direnişçiler*” tarafından gerçekleştirilmesine dahi direniş hareketinin gücünü gösterdiği şeklinde bir algı hakimdir.⁶³ Bunun daha sonraki yıllara yansımaları, Afganistan'da savaşın bir ila iki yıl içerisinde sona ermesi tahmin edilirken beklenmedik bir şekilde uzaması ve belirli bir tarihten itibaren Türkiye'nin kendi iç siyasetinde yaşanan gelişmeler de dâhil edildiğinde Afganistan'a duyulan ilgi ve heyecanın yitirilmesi şeklinde olacaktır.

Savaşın başladığı Aralık 1979'dan itibaren Afganistan'da direniş grupları ile Türkiye'deki İslamcı gruplar arasındaki bağlantılar seri bir şekilde kurulmasında Cemiyet-i İslami grubunun iki temsilcisinin Türkiye'yi ziyaret etmesi önemli rol oynamıştır.⁶⁴ Verdikleri röportajlarda Afganistan sorununun İslamcı yapısını da kamuoyuna tanıtmayı amaçlayan heyet, Türkiye'de sanılanın aksine Afganistan'da Sovyetler Birliği gibi güçlü bir ülkenin karşısında direniş grupları arasında birlikteliğin olmadığını yansıtmışlardır. Örneğin mülakatı gerçekleştiren Hicret dergisinin yönelttiği “*üstad, hiç*

61 “Afganistan Rusya Değil!”,

62 “Afgan İşgaline Tepkiler Sürüyor”, İslami Hareket, 15 Mart 1980.

63 “... Ve Kızıl Kukla Taraki Devrildi”, *Akıncılar*, no. 4, (19 Eylül 1979).

64 “Afganistan Mücahitlerinin Temsilcileri Dergimizi Ziyaret Etiler”, *Mavera Aylık Edebiyat Dergisi*, no. 38 (Ocak 1980).

Hikmetyar'dan söz etmiyorsunuz. Biz ise *Hikmetyar*'ı öğrenebildiğimiz ve fikirlerini, düşünceleri okuyabildiğimiz kadarıyla seviyoruz. Yoksa aranızda bir ihtilaf mı var?" sorusuna "*Hikmetyar... Onu bırakın... Kaddafi gibi...*" yanıtının verilmesi dikkat çekici bir husustur.⁶⁵ İkinci ilişki ağı Türkiye'den İran ve Pakistan'a giden gazeteciler aracılığı ile kurulmuştur. Gittikleri bölgelerde Afgan direniş gruplarından temsilciler ve liderle yaptıkları röportajları Türkiye'deki dergilerde yayınlayan yazarlar genel itibari ile Afganistan Savaşı'nın gidişatı ile ilgili detayları okuyucuya aktardıkları oranda örgütlerin kendilerinden ne beklemedikleri sorusuna da yanıt aramaktadırlar. Bu durum esas itibariyle Türkiye'den Afganistan'a doğru gönüllü göçünün de ilk çabalarını oluşturmasını açısından önemlidir. Ancak beklentinin aksine, Türkiye'den Afganistan'a gitmek isteyen çok sayıda kişinin olduğunu Hizbi İslami'nin İran'daki temsilcisi ile paylaştıklarında aldıkları cevap:

"...eğer Afganistan'daki mücahitlere yardım etmek düşüncesiyle gelmek istiyorlarsa söyleyin bize, size dağlarda, bataklıklarda, çöllerde, kışta kıyamette nasıl savaşılabileceğini öğretmek üzere mücahitler gönderelim. Yok, eğer bizimle birlikte olduklarını göstermek istiyorlarsa, bizim mücahitlerimiz sesini buldukları yerlerden duyursunlar,"

şeklinde olumsuz olmuştur.⁶⁶ Dolayısıyla erken dönemlerden itibaren uluslararası savaş gönüllülüğü savaşan tarafların bir tercihi olmamıştır. Bununla birlikte Türkiye'deki İslamcı hareketin hafızası açısından Türkiye'den başka bir ülkede yaşanan savaşa ideolojik destek vermenin ötesinde fiziksel olarak bireysel riski göze alarak yapılacak bir seyahat belirli bir kesiminin gündemine girmiş durumdadır. Yine de toplu bir seferberlik ve teşvik söz konusu olmamıştır. Öyle ki 12 Mart 1980 tarihli sayısında "*Hicret'ten Okuyuculara... Afganistan'a Nasıl Gidelim?*" başlıklı bir yazıya yer veren *Hicret* dergisi "*Afganistan'a gitmek için bize müracaat eden, mektup yazan kardeşlere umumi bir cevap*" verme ihtiyacı hissetmiştir. Afganistan direniş gruplarının yukarıda alıntılanan ikazlarının da yer verildiği açıklamada, ek olarak Türkiye'den Afganistan'a ulaşmak için geçilecek olan İran'da karşılaşılabilecek olası tehlikelere dikkat çekilerek temkinli olunması hususuna dikkat çekilmiştir.⁶⁷

12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından ise dönemin pek çok radikal İslamcı söyleme sahip dergisinin kapatılması ve yazar kadrolarından bir kısmının Türkiye dışına, örneğin İran, Pakistan veya Afganistan'a, çıkması en azından yazılı basında Afganistan'daki silahlı direnişe desteğin dilinde değişim

65 "Allah Yolunda Can Vermek! Bu, En Büyük Zevk!", *Hicret*, no. 14, (24 Aralık 1979).

66 Ali Bulaç, "Bu Mücadele Durmaz. Çünkü Meş'alesini Şehidler Taşıyor!", *Hicret*, no. 16.

67 "Hicret'ten Okuyuculara: Afganistan'a Nasıl Gidelim?", *Hicret*, no. 18 (12 Mart 1980).

yaşanmasına neden olmuştur. Bu tarihlerden itibaren özellikle Necip Fazıl'ın *Büyük Doğu*, Sezai Karakoç'un *Diriliş* ve Nuri Pakdil'in *Edebiyat* dergileri çevrelerinden ayrılan Erdem Bayazıt, Cahit Zarifoğlu ve Rasim Özdenören gibi isimlerin 1976 yılında kurdukları *Mavera* dergisi Afganistan Savaşı'nı edebiyat alanına taşımaya çalışmıştır.⁶⁸ Maruf'un dergiye Mayıs 1981'den başlayarak Pakistan'daki Afgan mülteci kamplarından yolladığı mektupların yayınlanması ile Afganistan'daki yaşanan süreç bir hayat hikâyesi üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır.⁶⁹ Bununla birlikte yine *Mavera* dergisinin sahibi ve önde gelen yazarlarından Erdem Bayazıt'ın Afganistan'a İran üzerinden kara yoluyla yaptığı seyahatteki notlarını ilerleyen yıllarda aynı isimle kitap hâlinde yayınlacağı "*İpek Yolundan Afganistan'a*" mektupları ile okuyucuya sunmuştur. Ajans 1400 isimli bir yapım şirketinin oluşturduğu bir ekip ile "*Afgan Mücahitlerinin Direnişi*" isimli bir belgesel çekme amacıyla gerçekleşen seyahat esnasında Hikmetyar ve Rabbani gibi direnişin önde gelen isimleri ile röportajlar da yapılmıştır. 12 Eylül döneminde yaşanan sansür nedeni ile gösterimi gerçekleştirilemeyen belgeselde yapılan görüşmeler daha sonrasında *Mavera* dergisinin Ocak 1982'de hazırladığı *Afganistan Özel Sayısında* basılı olarak yayınlanmıştır.⁷⁰ Ayrıca *Mavera* dergisi özelinde dikkat çeken bir diğer husus da daha sonra anılarını "*Cihad Günlüğü*" isimli bir eser ile yayınlayan Abdülhamid Muhaciri müstear ismi ile Türkiye'den Afganistan'a giden bir gönüllü olan Bahattin Yıldız'ın cephe anılarını yazmasıdır.⁷¹ Yine de bu dönemde kaleme alınan yazılarda ulusaşırı bir dayanışma kurgulanmaya çalışılsa dahi bireylerin ülkeden ayrılarak Afganistan'da savaşa gönüllü katılımlarına yönelik açıktan bir çağrı söz konusu olmamıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere 1980'li yılların başlarından itibaren *Mavera* dergisinin Afganistan'a olan ilgisinde Türkiye'nin o dönemdeki dış politikasının Afganistan'a olan yaklaşımının izlerini sürmek mümkündür. Ancak 1980'lerin ortalarına gelindiğinde savaşın beklenenden fazla uzun sürmesinin de etkisi ile dergi yazılarında Afganistan'ın giderek azalan oranda yer tuttuğu görülmektedir. Öyle ki bu tarihten itibaren röportajlar ve haberlerden ziyade dergide büyük ölçüde şiir ve hikâyelerde Afganistan edebi

68 Büşra Sürgit, "Mavera Dergisinin Kuruluş Süreci", *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38, no. 2 (2015): 138.

69 Cahit Zarifoğlu, "Okuyucularla", *Mavera*, no. 54 (Mayıs 1981); Zarifoğlu, "Okuyucularla,": 62-63. Meral Maruf'un *Mavera*'da yayınladığı bu mektuplar daha sonra *Dullar Kampı* ve *Hicret Günleri* isimli iki farklı kitap olarak yayınlanmıştır. Meral Maruf, *Hicret Günleri*, (İstanbul: Akabe, 1983); Meral Maruf, *Dullar Kampı*, (İstanbul: Akabe, 1985).

70 "Ajans 1400", <http://www.kameraarkasi.org/belgesel/kuruluslar/ajans1400.html> , Son Erişim: 20 Nisan 2021; Erdem Bayazıt, *İpek Yolundan Afganistan'a*, (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2018).

71 Abdülhamid Muhaciri, "Afganistan 20 Temmuz 1981," *Mavera*, no. 62 (Ocak 1982); Abdülhamid Muhaciri, "Bir Mücahitin Cihad Günlüğü," *Mavera*, no. 62 (Ocak 1982); Abdülhamid Muhaciri, *Cihad Günlüğü*, (İstanbul: Özgün Yayıncılık, 2010).

yönü ağır basan bir şekilde kendine yer bulmuştur. Zarifoğlu'nun kaleme aldığı "Çocuklar İçin Afganistan Şiirleri" adını verdiği şiirler ve "Savaş Ritimleri" romanı bunun en dikkat çekici örnekleridir.⁷²

1980'li yılların ortalarından Sovyetler Birliği'nin çekilmesine kadar olan süre zarfında yeni yayın hayatına başlayan İslam dergisi, Altınoluk dergisi, Girişim dergisi ve İktibas dergisi, Afganistan'a yönelik algının analiz edilmesi açısından kritik öneme sahip dergilerdir. Bu dergilerde de 12 Eylül sonrası yaşanan söylem değişiminin izlerini görmek mümkündür. Öyle ki her ne kadar bu süre zarfında Afganistan krizi Cihad olarak isimlendirilmeye devam etse ve mücadele Komünizm'in İslam'a karşı savaşı olarak kurgulansa dahi bu durum kişilerin ülkelerini terk ederek savaşa katılmaları şeklinde anlaşılacak bir ulusaşırı gönüllülük seferberliğine dönüşmemiştir. Maveria dergisi örneğinde görüldüğü üzere bu dönemdeki yazılarda önemli ölçüde bölgede bulunan dergi temsilcileri gerek cephede gerekse Pakistan'da bulunan direniş liderleri ve üyeleri ile yaptıkları röportajları yayınlanmışlardır. Dergilerde bu dönemde yer alan yayınların büyük çoğunluğu haber aktarımı şeklinde olmakla birlikte yorum yazılarının önemli bir bölümünü de Afganistan direniş gruplarının cephedeki taktiklerine dair detaylar, ülke içi ve bölge siyasetinin tartışılması şeklinde bir tutum izlenmiştir.⁷³ Öte yandan konuya ilişkin diğer yazından farklı olarak savaşın ortalarından itibaren Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmek yönünde yapılan anlaşma ile birlikte artan bir şekilde İktibas ve Girişim dergilerinde Afganistan'da yaşananlara ilişkin eleştirel bir dilin izlerini sürmek mümkündür. Örneğin İktibas dergisinde bu durum "Afganistan'da Müslümanları İslam değil, Sovyet İşgali birleştirmiştir. Hasımları karşısında vaki birleşmeler hem uzun ömürlü olamazlar ve hasımlık sona erer ermez yeniden nükzederler"⁷⁴ ifadeleri ile kendisini göstermektedir.

6. Afganistan'da Ulusaşırı Savaş Gönüllülüğü

Türkiye'den Afganistan Savaşı'nda gönüllü olan kişilere ilişkin literatür incelendiğinde dört anı kitabının kaleme alındığı görülmektedir. Savaşın yaşandığı dönemde önemli yankı uyandıran Afganistan Savaşı hakkında savaşa katılan bireylerin tecrübeleri örneğin Türkiye'den Filistinli direniş grupları ile dayanışmak için Suriye, Ürdün ve Lübnan'a gönüllü olarak giden sol hareket üyelerine ilişkin üretilen yazın ile kıyaslandığında örneklemin

72 Cahit Zarifoğlu, *Ağaç Okul Çocuklara Afganistan Şiirleri*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016); Cahit Zarifoğlu, *Romanlar*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016).

73 H. A. Özdemir, "Afganistan'da Değişen Dengeler", *İslam*, 37, (Eylül 1986); Rıfat Selamhan, "Afganistan İleri Teknolojinin İmana Yenildiği Ülke", *İslam*, 4, (Aralık 1983).

74 "Afganistan Ne Halde?", *İktibas*, 4, no. 80 (1984).

darlığını göstermesi açısından dikkat çekicidir.⁷⁵ Kamuoyuna yansıdığı kadarıyla Afganistan'a giderek hayatını kaybeden ve kimlikleri belli üç kişi bulunmaktadır; Bilal Yıldızcı (ö. 25.10.1987), Tekiner Tayfur (ö. 10.01.1988) ve Recep Şahin (ö. 29.09.1989). Detay ve isim vermemekle birlikte Mahmud Osmanoğlu Afganistan'da farklı cephelerde vefat edenlerin sayısının yedi olduğunu aktarmaktadır.⁷⁶

Göç ve terörizm çalışmalarında yaygın şekilde kullanılan çekici ve itici faktörler çerçevesinde konuya yaklaşıldığında Türkiye'den Afganistan'a gidenlerin yoğun olarak ideolojik saiklerle hareket ettikleri söylenebilir. Özellikle savaşın Türkiye'de hâlihazırda devam eden anti-komünizm söyleminin ve silahlı sokak çatışmalarının had safhaya ulaştığı bir zamanda patlak vermesi uzun bir süredir alt yapısının oluşturulduğu "Cihad" fikrinin fiili eyleme dönüştürülmesi imkânını sağlamıştır. Buna karşın Türkiye'nin içerisinde bulunduğu sıkıyönetim şartları, ideolojik ve fiziki çatışma ortamının 12 Eylül askeri darbesi ile sonuçlanması, pek çok kişinin bu baskıdan kaçmak için Afganistan'ı tercih etmesine neden olmuştur. Özetle Türkiye'den Afganistan'a gelen gönüllüler savaşmak, Türkiye'deki siyasi baskıdan kaçarak Pakistan'a sığınmak, Pakistan'da okumak ve gazetecilik faaliyetleri ile yaşananları Türkiye kamuoyuna aktarmak gibi nedenlerle seyahat edenler şeklinde sınıflandırılabilir.

Bu noktada Afganistan Savaşı boyunca gönüllülerin en organize şekilde seferber olduğu Arap ülkeleri ile Türkiye'deki Afganistan algısına bakış önemli bir kıyas teşkil etmektedir. Zira Arap ülkelerindeki gerek toplumsal zeminde gerekse de İslami hareketler açısından Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalinin en azından ilk yıllarda benzer bir etki yarattığını söylemek güçtür. Bunun bir tek istisnasını küresel ölçekte İslami hareketlere ilham olmasıyla bilinen Mısır merkezli Müslüman Kardeşler örgütü oluşturmaktadır. Öyle ki olaylar patlak vermeden önceki süreçte üniversite eğitimlerini Mısır'da tamamlayan Afgan direniş gruplarının üyeleri ile irtibatla olan Müslüman Kardeşler 1981'e kadar örgütler arasında birlik sağlamak için girişimlerde bulunmuştur. Benzer politik çabalar Suudi Arabistan'da her yıl dünyanın çeşitli ülkelerinden Müslümanların bir araya gelerek buluşma fırsatı bulduğu Hac ibadeti döneminde de yaşanmıştır. 1980 ve 1981 yılları Hac döneminde

75 Filistin için gönüllü olanlar tarafından kaleme alınan anı kitapları; A. K. Yaşargün, *Filistin Fedaileri*, (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2010); Adil Okay, *12 Eylül Ve Filistin Günlüğü*, (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2009); Cüneyt Kafkas, *Filistin Günlüğü* (İstanbul: A Yayınları, 1990); Faik Bulut, *Filistin Rüyası İsrail Zindanlarında 7 Yıl* (İstanbul: Berfin Yayınları, 1998); Hasan Mantıcı, *Filistin Güncesi* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2014); Turhan Feyzioğlu, *Denizler Ve Filistin* (İstanbul: Alfa, 2011); Yaşar Küpeli, *Filistin'de İki Resim* (Ankara: Nitelik Kitap, 2015).

76 Bkz., Mahmud Osmanoğlu, *Afganistan Cihadın 10 Yılı*, (Ankara: Rehber Yayıncılık, 1990), 375.

Abdulresul Sayyaf, Afganistan Savaşı hakkında bilgilendirici konuşmalar yaparak dikkatleri bu konu üzerine çekmeye çalışmış ve destek aramıştır. Bu erken aşamada 1962'de Suudi Arabistan'da kurulan Dünya İslam Birliği (Rabitat'ül Alem'ül İslami veya Rabita) kurumunun Afganistan'a yönelik çağruları da toplumsal farkındalık anlamında önemli rol oynamıştır. Örgütün gerek ideolojik yapısı gerekse de idari kadroları büyük oranda 1950'lerin ortalarından itibaren Mısır ve Suriye'deki baskıdan kaçarak Suudi Arabistan'a sığınan Müslüman Kardeşler üyelerinden oluşmakta olup Pan-İslamcı bir siyaset izleme yönünde faaliyetler gerçekleştirmiştir.⁷⁷ Örgüt gerçekleştirdiği toplantılarda ve yayınladığı dergilerde Afganistan'a ayrıcalıklı bir yer ayırmıştır. Türkiye örneği ile kıyaslandığında Türkiye'den bölgeye seyahat eden gönüllülerin bu tarz bir organizasyondan yoksun olmaları daha bireysel bir çabanın gerekliliği sonucunu doğurduğu oranda gönüllü sayısının sınırlı olmasına da sebebiyet vermiştir.

6.1. Ulaşım

Thomas Hegghammer'in de işaret ettiği üzere Suudi Havayollarının 1980'lerin sonlarında Peşaver'e giden uçaklarda %75 indirim uygulaması Afganistan'a ulaşmak isteyen gönüllülere önemli kolaylık sağlamıştır.⁷⁸ Bölgeye ulaşımın hava yolu ile gerçekleştiği ülkelere kıyasla Türkiye'den gönüllülerin takip etmesi gereken iki yol bulunmaktadır. Bunlardan ilki İran'ın Afganistan sınırında yer alan Herat bölgesindeki gruplara katılmaktır. Bunun için Ağrı, Gürbulak veya Hakkari, Esendere sınır bölgelerinden pasaportsuz olarak veya turist pasaportu ile İran'a geçmekte, daha sonrasında kara yolu ile Herat'a seyahat edilmektedir. Bu özellikle ilk dönem Afganistan'a gidenlerin kullandığı bir güzergâh olmuştur.⁷⁹ Zira savaş ilerledikçe gerek İran'ın Afganistan'daki direniş gruplarına olan politikalarında değişimler yaşanmış gerekse de Pakistan'ın Peşaver kentinin Afgan direniş gruplarının merkezi ve Afganistan'a askeri lojistik yardımın yapıldığı dolayısıyla Afganistan içlerine ulaşmanın daha kolay olması Pakistan'ın stratejik bir çekim noktası hâline gelmesi sonucunu doğurmuştur. Afganistan'a ulaşmak için ikinci rota ise Türkiye'den yine aynı sınır kapılarından çıkış yaparak bu sefer İran'ın güneydoğusunda çoğunluğunu Sünnilerin oluşturduğu Belucistan eyaletinin Türkiye'den yaklaşık iki bin kilometre uzaklıktaki Pakistan sınırında yer alan başkenti Zahedan kentine ulaşan güzergâhtır. Bu bölgedeki coğrafya

77 Hegghammer, *The caravan...*, 152–61.

78 Hegghammer, *Jihad in Saudi Arabia*, 28.

79 Tekin, *Şehitlerimiz 1*. Cilt, 9.

ç¼l olduğundan çoğunlukta sınır insan kaçakçılarının yardımları ile geçilerek Pakistan'ın Kuetta kentine altı yüz kilometre süren bir yolculuk daha yapılmakta ve buradan da sekiz yüz kilometre uzaklıktaki Peşaver şehrine ulaşılmaktadır. Bu yolculukların tamamı kara yolu ile yapıldığından bireylerin T¼rkiye'de yerleşik buldukları şehirlerden hareket ettikleri de d¼ř¼n¼ld¼đ¼nde yaklaşık on g¼n¼ bulabilmektedir.⁸⁰

(Harita 1. G¼rbulak Sınırkapasından Peşaver'e Yolculuk)

Diğer ¼lkelerden gelen g¼n¼ll¼ler ile kıyaslandığında T¼rkiye'den b¼lgeye ulaşan bireyler Peşaver'de kalmak ve s¼reci g¼zlelemekle yetinmek yerine Afganistan içlerine geçerek çatışmalara m¼dahil olmuşlardır. Yine de erken d¼nemli yapılan katılımlarda g¼n¼ll¼ler ¼lkenin Sovyetler Birliği sınırına yakın kuzey b¼lgelerine ulaşmak yerine Afganistan-Pakistan sınır b¼lgesine yakın noktalarda yer alan kamplarda eğitim g¼rm¼ř ve bu b¼lgelerdeki çatışmalara katılmışlardır. Pakistan içerisinde her ne kadar yolculuk araçlarla yapılsa da Afganistan sınırını geçtikten sonraki mesafeyi Sovyetler Birliği askerlerinin ve özellikle hava araçlarının dikkatini çekmemek adına binek hayvanlar veya y¼r¼yerek gitmek zorunluluğu doğmuştur. Yol boyunca izlenecek rota yalnızca Sovyetler Birliği'nin askeri varlığı tarafından değil aynı zamanda farklı etnik, dini grupların ve farklı direniş org¼tlerinin varlığından da etkilenmiştir. Pakistan'dan Afganistan'a geçiş noktası olarak kullanılan ve

80 Bahattin Yıldız, "Belucistan", *D¼nya B¼lteni*, 5 Mart 2010, Son Erişim: 21 Nisan 2021, <https://www.dunyabulteni.net/belucistan-makale,12811.html>

Şii nüfusun yoğunlukta yaşadığı Paraçınar kentinden ve Afganistan içlerinde Hazaraların yaşadığı bölgelerden geçerken gönüllüler dikkat çekmemeye özen göstermişlerdir.⁸¹

Pakistan'ın bu dönemden başlayarak gerek Türkiye'den gerekse Mısır, Irak, Suriye, Malezya, Endonezya gibi dünyanın farklı ülkelerinden eğitim almak isteyen öğrenciler için çekim noktası hâline gelmesi ulusaşırı gönüllülük olgusu ile ilişkisi bağlamında dikkat çekilmesi gereken bir örnektir.⁸² Pakistan hükümetinin Suudi Arabistan'ın da desteği ile bu tarihlerde kurduğu ve Abdullah Azzam'ın da ders verdiği başkent İslamabad'daki Uluslararası İslam Üniversitesi önemli bir kurum hâline gelmiştir. Bunda gerek Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali gerekse Pakistan'ın o dönemki başkanı Ziya'ül Hak'ın İslamcı politikalarının Türkiye'deki İslamcı çevrelerde yankı uyandırmasının etkileri olmuştur. Bu üniversitede okumak için kayıt yaptıran öğrencilerin bir kısmının belirli dönemlerde Afganistan'daki çatışmalara katıldığı bilinmektedir. Bu dönemde Afganistan'da hayatını kaybeden üç isimden birisi olan Tekiner Tayfur'un üniversitenin Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde son sınıf öğrencisidir.⁸³ Aynı durum "*Afganistan: Cihadın 10 Yılı*" kitabının yazarı Mahmut Osmanoğlu için de geçerli olmuştur. On yıl boyunca Pakistan'da bulunan ve belirli aralıklarla Afganistan'a geçerek Hikmetyar, Rabbani, Sayyaf, Halis gibi önde gelen Afgan direniş gruplarının liderleri ile yaptığı röportajları kitabında derleyen Osmanoğlu bu süre zarfında Pakistan'da bulunduğu süre boyunca üniversite eğitimi için bulunmaktadır.⁸⁴ Ayrıca Afganistan'a seyahat etme niyetindeki genç bireylerin ailelerine Pakistan'daki üniversitelerde eğitim amacı ile gittiklerini söyledikleri de nakledilmektedir.⁸⁵

6.2. Afgan Gruplar İle İlişkiler

Yabancı savaşçılık yazınının dikkat çektiği önemli hususlardan birisi olan gönüllüler arasında günlük iletişim ve dil sorunu,⁸⁶ Türkiye'den Afganistan'a seyahat edenler için de bir sorun olmayı sürdürmüştür. Afganistan'da yaygın olarak konuşulan Dari ve Peştuca'nın yabancı yapısı Türkiye'den gelenlerin tercüman ihtiyacı ile karşılaşmalarına neden olmuş ve bunun için, örneğin

81 Bekir Tank, *Cihadı Kuşanan Topraklar*, (İstanbul: Şura Yayınları, 1990), 165; Muhaciri, *Cihad Günlüğü*, 56.

82 Anthony Bubalo, Sarah Phillips and Samina Yasmeen, *Talib or Taliban? : Indonesian Students in Pakistan and Yemen*, (Lowy Institute for International Policy, 2011), Son Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2021, <https://www.files.ethz.ch/isn/134400/32.pdf>.

83 "Tekiner Tayfur", *Genç Öncüler*, 103 (Şubat 2016).

84 Osmanoğlu, *Afganistan Cihadın 10 Yılı*, 8.

85 "Bilal Yıldızcı", *Genç Öncüler* 103 (Şubat 2016).

86 Arielli, *From Byron to bin Laden*, 161-163.

Hizb-i İslami grubu tarafından, bir dönem Türkiye'de yaşamış ve Türkçe bilen Afganlar, gönüllülere mihmandarlık yapmakla görevlendirilmişlerdir.⁸⁷ Buna ayrıca kültürel farklılıklar, alışkın olunmayan iklim şartları ve enfeksiyona bağlı hastalıklar gibi zorlukların da eklenmesi gönüllülerin uzun süre Afganistan içlerinde ve savaş hâlinde kalmasını zorlaştırmıştır⁸⁸.

Gönüllülerin hangi örgüte dâhil olacakları büyük ölçüde katıldıkları grubun ülkelerindeki tanınırlıkları ile yakından ilişkili olduğu belirtilebilir. Örneğin bu durum kendisini Arap ülkelerinden katılım sağlayanların Sayyaf ve Celaluddin Hakkani'ye bağlı gruplar ile iletişim kurmaları şeklinde göstermiştir⁸⁹. Türkiye'den gelen gönüllüler ise önemli ölçüde Türkiye'de o tarihlerde bilinir olan Afgan direniş grupları Cemiyet-i İslami ve Hizb-i İslami temsilcileri tarafından karşılanmışlardır. Örgütlerin genel itibarıyla politikası Afganistan dışından gelen bireylerin cephede sıcak çatışma ile karşılaşmasına mani olmak yönünde olsa da gönüllüler gruplara baskı yaparak Afganistan içlerine geçmişlerdir. Türkiye'den gelen erken dönemli gönüllüler ile Afgan gruplar arasındaki irtibatların ise daha ziyade Milli Selamet Partisi'ne yakın bir yapılanma olan Akıncılar hareketine yakın çevrelerce gerçekleştirilmesi süreci kolaylaştıran bir etki etmiştir.⁹⁰ Öte yandan Afgan halkının belirli bir kesimi açısından Türkiye'nin Hilafet'in son temsilcisi olarak kabul edilmesi Türkiye'den gelen gönüllülere yaklaşımda etkili olmuştur.⁹¹

6.3. Geri Dönüş

Afganistan'dan geri dönüş sebeplerini ise cephede yaralanma ve hayal kırıklığı şeklinde sıralamak mümkündür. Silah eğitimini Afganistan'a geldikleri kamplarda birkaç haftalık bir süreçte tamamlayan gönüllüler gerilla savaşı tecrübesinin eksikliği ve iletişim sıkıntısından da kaynaklı olarak girdikleri çatışmalarda yaralanarak İran ve Pakistan gibi cephe gerisindeki hastanelerde tedavi edilmek durumunda kalmışlardır. Örneğin Mehmet Ali Tekin bir kuşatma sırasında, gece yarısı dağdan düşerek yaralanmış ve İran'ın Afganistan sınırına yakın büyük şehirlerinden Meşhed'de iki ay

87 Muhaciri, *Cihad Günlüğü*, 32–40.

88 Yakup Aslan, "Bir Rüyanın Ardından Gerçekleşen Sessiz Devrimcilik (8) - Yakup Aslan", *Hak Söz Haber*, Son Erişim: 21 Nisan 2021, <https://www.haksozhaber.net/bir-ruyanin-ardindan-gerceklesen-sessiz-devrimcilik-8-17336yy.htm>.

89 Hegghammer, *The Caravan*, 328-368.

90 Yakup Aslan, "Bir Rüyanın Ardından Gerçekleşen Sessiz Devrimcilik (6) - Yakup Aslan", *Hak Söz Haber*, Son Erişim: 21 Nisan 2021, <https://www.haksozhaber.net/bir-ruyanin-ardindan-gerceklesen-sessiz-devrimcilik-6-16961yy.htm>

91 Tank, *Cihadı Kuşanan Topraklar*, 75.

tedavi altında kalmıştır.⁹² Benzer bir durum Abdulhamit Muhaciri müstear ismi ile anılarını önce Maveria dergisinde daha sonrasında ise Cihad Günlüğü isimli kitapta derleyen Bahattin Yıldız için de geçerlidir. Yıldız da Sovyetler Birliği birliklerine karşı girişilen bir saldırı esnasında kolundan yaralanmış ve Peşaver’de tedavi görmüştür. Her iki isim de bu olaydan sonra Türkiye’ye dönmüşlerdir.

Geri dönüşlerde etkili olan bir diğer unsur da Sovyetler Birliği’ne karşı savaşmak amacıyla bölgeye gelen gönüllülerin beklemedikleri bir biçimde Afgan gruplar arasındaki çatışmalara şahit olmalarıdır. Özellikle Hizb-i İslami ve Cemiyet-i İslami grupları arasında yaşanan ve yer yer ölümle sonuçlanan krizler gönüllüleri hayal kırıklığına uğratmış ve geri dönmelerinde kritik bir rol oynamıştır. 1981’de geldiği Afganistan’da yaklaşık bir ay kadar savaştıktan sonra anılarını kaleme alan Yakub Aslan bu durumu “*mücahitlerin kendi aralarındaki çatışmaları ve bizi de bu çatışmaların içine çekmek istemeleri bize çok ilkel geliyordu*” şeklinde ifade etmektedir.⁹³ Benzer bir anlatıya Girişim dergisinin muhabiri olarak Afganistan’a giden ve direniş grupları ile birlikte operasyonlara katılan Bekir Tank’ın anılarında da rastlamak mümkündür. Tank bu durumun yalnızca Türkiye’den gelenlerde değil diğer ülkelerden katılan gönüllülerde de bir moral düşüşüne neden olduğunu aktarmaktadır. Ayrıca Sovyetler Birliği askerlerine karşı savaştığını zanneden gönüllülerin daha sonrasında Afgan direniş gruplarına ait hedeflere yönelik operasyonlarda bilgileri olmadan kullanıldıkları da vurgulamaktadır.⁹⁴

Sonuç

Sovyetler Birliği’nin Afganistan’a gerçekleştirdiği askeri müdahale beraberinde getirdiği yerel, bölgesel ve küresel etkiler açısından önemli bir tarihsel yere sahiptir. Modern uluslararası ilişkiler ve devletler sisteminin oluşumu kadar eski bir konu olan bireylerin yerleşik buldukları topluluklardan ayrılarak, vatandaşlık bağı ile bağlı olmadıkları ülkelerde yaşanan savaşlarda- ‘başkalarının savaşlarında’- savaşmaları olgusunun yeni bir form kazanarak dini (İslami) bir söyleme sahip olmasında Afganistan krizi bir kırılma noktası olmuştur. Mevcut literatürde ‘yabancı savaşçılar’ olarak ifade edile gelen uluslararası savaş gönüllülüğü hareketliliği, büyük ölçüde güvenlik çalışmalarının bir alt kolu olarak analiz edilse de bu seferberliğin itici unsuru konumundaki

92 Tekin, Şehitlerimiz 1. Cilt, 9.

93 Yakup Aslan, “Bir Rüyanın Ardından Gerçekleşen Sessiz Devrimcilik (7) - Yakup Aslan”, *Hak Söz Haber*, Son Erişim: 1 Mayıs 2021, <https://www.haksozhaber.net/bir-ruyanin-ardindan-gerceklesen-sessiz-devrimcilik-7-17199yy.htm>

94 Tank, *Cihadı Kuşanan Topraklar*, 132–33.

siyasal ve toplumsal zemin de bölgesel ve küresel siyasal dinamikler dikkate alınarak incelemeye dâhil edilmelidir. Kişilerin farklı ülke sınırlarını aşarak gerçekleştirdikleri bu eylemin mahiyetini inceleyen bir çalışma salt bireysel motivasyonları analiz etmenin ötesinde, gerek buldukları ülkelerdeki siyasal konjonktür gerek kullanılacak rotanın elverişliliği ve gerekse de varılacak bölgede çatışan grupların coğrafya dışından gelen gönüllülere yönelik tutumu gibi farklı unsurları göz önünde bulundurmaya durumundadır. Bu bağlamda örneğin gönüllülerin ulaşım imkânlarını ve cephede karşılaştıkları fiziki şartları sorunsallaştırmak, hareketliliğin anlamlandırılabilmesi adına önemli katkılar sunmaktadır. Bu açıdan, bu çalışma savaş gönüllülüğü yazınında tarihsel⁹⁵ ve antropolojik⁹⁶ yaklaşımların kesişim noktasında yer almaktadır. Afganistan Savaşı'na katılan gönüllüler özelinde yapılan araştırmaların önemli bir çoğunluğunu Arapça konuşan ülkelerden bölgeye giden gönüllüler üzerine yapılan incelemeler oluştururken, diğer bölgelerde savaşın siyasal olduğu kadar toplumsal zeminde nasıl bir etki yarattığı mevcut yazında hâlen araştırılmayı bekleyen bir konudur. Alandaki bu boşluğa Türkiye örneği ile katkı sunan bu çalışma, Türkiye'deki ulusaşırı dayanışmaya dikkat çektiği ölçüde savaş gönüllüleri olgusunun anlaşılmasına da yardımcı olacaktır.

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi Türkiye'de erken dönemden itibaren siyaset yapıcılar, *sol* ve *sağ* olmak üzere farklı toplumsal hareketlerin gündeminde olan bir konu olmuştur. Gönüllülüğün itici unsuru olan İslamcı dergi ve gazeteler üzerine yapılan bir araştırma, Afganistan Savaşı'nın dönemin yazınında önemli bir yer tuttuğunu ortaya koymaktadır. Buna karşın bu çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlardan birisi gönüllülük söyleminin Afganistan halkı ve direniş grupları ile dayanışma bağlamında olduğudur. Savaşın başladığı ilk yıllarda bu durum kendisini silahlı mücadelenin maddi, manevi ve bölgeye seyahat ederek fiziki olarak desteklenmesi şeklinde gösterirken, Türkiye'de 12 Eylül askerî darbesinin ardından bu söylemde dönüşümler ve kırılmalar yaşandığı görülmektedir. Bu bağlamda literatürde göz ardı edilen bir diğer husus, Arap ülkelerinde Abdullah Azzam'ın eserlerinde kendisini gösterdiği şekli ile gönüllülüğün dinin gerekliliği şeklinde temellendirilmesinden ziyade, Afganistan ile dayanışma dilinin edebi yönünün yoğunluk kazandığıdır. Bu açıdan Türkiye'de kaleme alınan Afganistan konulu roman ve şiirler üzerinden Afganistan ile gösterilen dayanışma, 19. yüzyıl boyunca Avrupa'daki sanat çevrelerinde etkisini sürdüren, Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele eden Yunanlar ile dayanışmayı ifade eden Filhelenizm ile benzerlik arz etmektedir.⁹⁷

95 Arielli, *From Byron to Bin Laden*, 3.

96 Li, *The Universal Enemy*, 22.

97 Özsüer, "19. Yüzyıl Avrupa Romantiklerinin...", 333.

Gönüllüler bağlamında ise Afganistan siyasal baskılardan kaçış ve/veya gönüllülerin uzun süredir gerçekleştirmeyi planladıkları ideallerinin sahasıdır. Bununla birlikte, bu durum fiziksel zorluklar gibi gündelik yaşamı etkileyen problemleri olduğu kadar Sovyetler Birliği'ne direnişten ziyade gruplar arasındaki çatışmalar gibi beklentilere ve ideallere aykırı deneyimleri beraberinde getirmiştir. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken husus, çalışma boyunca tarihsel bir kırılmayı temsil etmesi açısından ayrıcalıklı bir yeri olan Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi üzerinden analiz edilen bu durumun benzer örneklerini Afganistan'ın ardından yaşanan, Bosna, Çeçenistan, Irak, Suriye gibi krizlere yönelik meydana gelen savaş gönüllülüğü seferberliklerinde de takip etmenin mümkün olduğudur.

Kaynakça

Acciai, Enrico, *Garibaldi's Radical Legacy: Traditions of War Volunteering in Southern Europe (1861–1945)*, çev. Victoria Weavil, New York and London: Routledge, 2021.

Ahmed, Faiz. *Afghanistan Rising: Islamic Law and Statecraft Between the Ottoman and British Empires*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2017.

Arielli, Nir. *From Byron to bin Laden: A History of Foreign War Volunteers*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2017.

Arielli, Nir ve Bruce Collins, eds., *Transnational Soldiers Foreign Military Enlistment in The Modern Era*, London: Palgrave Macmillian, 2013).

Aslan, Yakup. “Bir Rüyanın Ardından Gerçekleşen Sessiz Devrimcilik (6) - Yakup Aslan”, *Hak Söz Haber*, Son Erişim: 21 Nisan 2021. <https://www.haksozhaber.net/bir-ruyanin-ardindan-gerceklesen-sessiz-devrimcilik-6-16961yy.htm>

———. “Bir Rüyanın Ardından Gerçekleşen Sessiz Devrimcilik (8) - Yakup Aslan”, *Hak Söz Haber*, Son Erişim: 21 Nisan 2021. <https://www.haksozhaber.net/bir-ruyanin-ardindan-gerceklesen-sessiz-devrimcilik-8-17336yy.htm>

———. “Bir Rüyanın Ardından Gerçekleşen Sessiz Devrimcilik (7) - Yakup Aslan”, *Hak Söz Haber*, Son Erişim: 1 Mayıs 2021. <https://www.haksozhaber.net/bir-ruyanin-ardindan-gerceklesen-sessiz-devrimcilik-7-17199yy.htm>

Bacon, Tricia. *Why Terrorist Groups Form International Alliances*. 1st edition. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2018.

Bayazıt, Erdem. *İpek Yolundan Afganistan'a*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2018.

Bubalo, Anthony, Sarah Phillips and Samina Yasmeen. *Talib or Taliban?: Indonesian Students in Pakistan and Yemen*. The Lowy Institute for International Policy, 2011. Son Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2021. <https://www.files.ethz.ch/isn/134400/32.pdf>

Bulaç, Ali. “Bu Mücadele Durmaz. Çünkü Meş’alesini Şehidler Taşıyor!” *Hicret*, no. 16: 13.

Bulut, Faik. *Filistin Rüyası İsrail Zindanlarında 7 Yıl*. İstanbul: Berfin Yayınları, 1998.

Chernov-Hwang, Julie. *Why Terrorists Quit: The Disengagement of Indonesian Jihadists*. Ithaca: Cornell University Press, 2018.

Conduit, Dara. *The Muslim Brotherhood in Syria*. Cambridge University Press, 2019.

Dorronsoro, Gilles. *Revolution Unending: Afghanistan, 1979 to the Present*. New York: Columbia University Press, 2005.

Duman, Oktay. *Devrimcilerin Filistin Günlüğü (1968-1975)*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.

———. *Devrimcilerin Filistin Günlüğü 2 (1976-1985)*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.

Engin, Emine. *Afganistan Devrimi*. İşçinin Sesi Yayınları, 1982.

Erman, Kubilayhan. “Afganistan’da Sovyet Nüfuzu ve İşgali (Etkiler ve Sonuçları)”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013.

Esra Özşuer. “19. Yüzyıl Avrupa Romantiklerinin 1821 Mora İsyanı Üzerindeki Siyasi ve Kültürel Etkileri”. *Türkiyat* 26, no. 2 (2016): 325–344.

Farrall, Leah. “Revisiting Al-Qaida’s Foundation and Early History”. *Perspectives on Terrorism* 11, no. 6 (2017). 17-37.

Feyzioğlu, Turhan. *Denizler ve Filistin*. İstanbul: Alfa, 2011.

Grau, Lester W. “The Soviet–Afghan War: A Superpower Mired in the Mountains”. *The Journal of Slavic Military Studies* 17, no. 1 (2004): 129–151.

Hegghammer, Thomas. *The Caravan: Abdallah Azzam and the Rise of Global Jihad*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.

———. *Jihad in Saudi Arabia: Violence and Pan-Islamism Since 1979*. New York: Cambridge University Press, 2010.

———. “The Rise of Muslim Foreign Fighters Islam and the Globalization of Jihad”. *International Security* 35, no. 2 (2010-2011): 53–94.

Hikmetyar, Gülbeydin. “Müslümanlar Destekleyiniz”. *Akıncı Güç*, no. 1, (10 Haziran 1979): 5.

Hilali, A.Z. “China’s Response to the Soviet Invasion of Afghanistan”. *Central Asian Survey* 20, no. 3 (2001): 323–351.

Kafkas, Cüneyt. *Filistin Günlüğü*. İstanbul: A Yayınları, 1990.

Kaura, Vinay. "Turkey Sees Expanding Role in Afghanistan". *MEI*, Son Erişim: 13 Mart, 2021. <https://www.mei.edu/publications/turkey-sees-expanding-role-afghanistan>

Küpeli, Yaşar. *Filistin'de İki Resim*. Ankara: Nitelik Kitap, 2015.

Krüger, Christine G. ve Sonja Levens, eds., *War Volunteering in Modern Times From the French Revolution to the Second World War*. London: Palgrave Macmillian, 2010.

Lacroix, Stephane, "Introduction Ayman Al-Zawahiri, Veteran of Jihad", içinde Gilles Kepel ve Jean-Pierre Milelli, (eds.), çev. Pascale Ghazaleh, *Al Qaeda in Its Own Words*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 2009.

Li, Darryl. *The Universal Enemy: Jihad, Empire, and the Challenge of Solidarity*. Stanford, California: Stanford University Press, 2020.

———. "Taking the Place of Martyrs: Afghans and Arabs Under the Banner of Islam." *Arab Studies Journal*. 20, no. 1 (Spring

Malet, David. *Foreign Fighters: Transnational Identity in Civil Conflicts*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Mantıçı, Hasan. *Filistin Güncesi*. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2014.

Markovitzky, Yaacov. *Machal, Overseas Volunteer in Israel's War of Independence*. Son Erişim: 11 Mayıs, 2021. <https://www.mahal-idf-volunteers.org/about/Machal.pdf>

Maruf, Meral. *Hicret Günleri*. İstanbul: Akabe, 1983.

———. *Dullar Kampı*. İstanbul: Akabe, 1985.

Mohamedou, Mohammad-Mahmoud. *A Theory of ISIS: Political Violence and the Transformation of the Global Order*. London: Pluto Press, 2017.

Muhaciri, Abdülhamid. "Afganistan 20 Temmuz 1981". *Mavera*, no. 62 (Ocak 1982).

———. "Bir Mücahitin Cihad Günlüğü." *Mavera*, no. 62 (Ocak 1982): 78-89.

———. *Cihad Günlüğü*. İstanbul: Özgün Yayıncılık, 2010.

Okay, Adil. *12 Eylül ve Filistin Günlüğü*. Ankara: Ütopya Yayınevi, 2009.

Osmanoğlu, Mahmud. *Afganistan Cihadın 10 Yılı*. Ankara: Rehber Yayıncılık, 1990.

Ömeroğlu, Yaşar. "Hicri 1400'de Adım Adım İslam Dünyası". *İslami Hareket*. 2, no. 21 (21 Kasım 1979): 16.

Özdemir, H. A. "Afganistan'da Değişen Dengeler." *İslam*. 37 (Eylül 1986): 38-40.

Öztürk, Emrullah. "Türk Asıllı Afgan Mültecilerinin 12 Eylül Dönemi'nde İskan ve İstihdamı". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2014.

Pécout, Gilles. “Philhellenism in Italy: Political Friendship and the Italian Volunteers in the Mediterranean in the Nineteenth Century”. *Journal of Modern Italian Studies*. 9, no. 4 (2004): 405–427.

———. “The International Armed Volunteers: Pilgrims of a Transnational Risorgimento”. *Journal of Modern Italian Studies*. 14, no. 4 (2009): 413–426.

Roy, Olivier. *Afganistan'da Direniş ve İslam*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1990.

Saikal, Amin, A. G. Ravan Farhadi, and Kirill Nourzhanov. *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*. London: I.B. Tauris, 2004.

Selamhan, Rıfat. “Afganistan İleri Teknolojinin İmana Yenildiği Ülke”. *İslam*, 4, (Aralık 1983).

Sımsım, Selçuk. *Başka Bir Vatanımız Yok. Abhazy'a'nın Özgürlük Savaşı (1992 - 1993)*. İstanbul: Apra Yayıncılık, 2018.

Suleri, Z. A. “İran Devrimi Batı'nın Yüreğine Allah Korkusunu Yerleştirmiştir”. *Sebil*. no. 175 (11 Mayıs 1979): 16.

Sürgit, Büşra. “Mavera Dergisinin Kuruluş Süreci.” *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 38, no. 2 (2015): 137–156.

Şimşek, Ayşe. *Ahdini Yerine Getiren Erler*. Konya: Neda Yayınları, 2014.

Tank, Bekir. *Cihadı Kuşanan Topraklar*. İstanbul: Şura Yayınları, 1990.

Tekin, Mehmet A. *Şehitlerimiz 1. Cilt*. İstanbul: Selam Gazetesi, 1999.

Yaşargün, A. K. *Filistin Fedailerini*. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2010.

Yıldız, Bahattin. “Belucistan”. *Dünya Bülteni*, 5 Mart 2010. Son Erişim: 21 Nisan, 2021. <https://www.dunyabulteni.net/belucistan-makale,12811.html> ;

Zarifoğlu, Cahit. “Okuyucularla.” *Mavera*. no. 54. (Mayıs 1981): 46-47.

———. *Ağaç Okul Çocuklara Afganistan Şiirleri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.

———. *Romanlar*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.

Zengin, Ertuğrul. “Bir Toplumsal Hareket Olarak Akıncılar: Türkiye’de İslamcı Özenin Kurulumu ve Eylemi.”. Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi, 2017.

Zulfiqar, Adnan. “Jurisdiction over Jihad: Islamic Law and the Duty to Fight.” *West Virginia Law Review*. 120, no. 2 (2017): 427-468.

“... Ve Kızıl Kukla Taraki Devrildi”. *Akıncılar*. no. 4. (19 Eylül 1979): 7.

“Afgan İşgaline Tepkiler Sürüyor”. *İslami Hareket*. 15 Mart, 1980.

“Afganistan Ne Halde?”. *İktibas* 4, no. 80 (1984).

“Afganistan Mücahitlerinin Temsilcileri Dergimizi Ziyaret Etiler.” *Mavera*, no. 38 (Ocak 1980): 62.

“Afganistan Rusya Değil!”. *Hicret*, no.1, (17 Eylül 1979): 2.

“Ajans 1400”. <http://www.kameraarkasi.org/belgesel/kuruluslar/ajans1400.html>; Son Erişim: 20 Nisan 2021.

“Allah Yolunda Can Vermek! Bu, En Büyük Zevk!”. *Hicret*, no.14, (24 Aralık 1979): 10.

“Başbakan Turgut Özal’ın 13 Mayıs 1984 Tarihinde Tarbela Afgan Mülteci Kampında Yaptığı Konuşma.” *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*. no. 5 (Mayıs 1984): 66.

“Bilal Yıldızcı”. *Genç Öncüler*. 103 (Şubat 2016): 24-26.

“Bizi Duyunuz, Nusayri Kafirlerine Karşı Ölüm-Kalım Savaşı Veriyoruz!”. *Hicret*. no.8, (11 Kasım 1979): 3.

“Hicret’ten Okuyuculara: Afganistan’a Nasıl Gidelim?” *Hicret*, no. 18, (12 Mart 1980): 2.

“İspanya İç Savaşı’nda Savaşan İkinci Türk: Tabii Ki Devrimci!” *Birgün*. 10 Ocak 2017. Son Erişim: 7 Mart, 2021. <https://www.birgun.net/haber/ispanya-ic-savasi-nda-savasan-ikinci-turk-tabii-ki-devrimci-182135>.

“Komün Barikatlarında Türk Fesleri”. soL Haber Portalı. Son Erişim: 9 Mart 2021. <https://haber.sol.org.tr/yazarlar/mehmet-bozkurt/komun-barikatlarinda-turk-fesleri-110369>

“Online Appendix 1 to The Caravan: Abdallah Azzam and the Rise of Global Jihad”. Son Erişim: 11 Haziran 2021. <https://azzambooknet.files.wordpress.com/2020/02/online-appendix-1.pdf>

“Rabbani: Kesin Zafer Sonbahar’da.” *Tevhid*. 29. (9 Temmuz 1979): 13–14.

“Sovyet Sosyal-Emperyalistlerinin Afganistan’ı İşgali Protesto Edildi”. *Devrimci Halkın Yolu*. 20 Ocak 1980.

“SSCB’nin Afganistan’a Müdahalesi Halkların Kurtuluş Mücadelelerine İndirilen Bir Darbedir”. *Devrimci Yol*. Ocak 1980.

“Türkiye - Afganistan Siyasi İlişkileri”. Son Erişim: 13 Mart 2021. http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afganistan_siyasi-iliskileri.tr.mfa.

“Türkiye Cumhuriyeti ile Afganistan Kırallığı Arasında Kültür Andlaşması” *TBMM*. Son Erişim: 7 Mart, 2021. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc047/kanuntbmmc047/kanuntbmmc04700363.pdf

“Tekiner Tayfur”. *Genç Öncüler*, 103 (Şubat 2016): 27–28.

“Uluslararası Olaylar ve Sorunlar Afganistan”. *Birikim Dergisi*. 56/57 (Ekim-Kasım 1979): 7-11.

“Ziya Ül Hak: “Pakistan Şeriat’la İdare Olunacak!””. Şura. no. 27 (17 Temmuz 1978): 6.